БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттингеН

1963 ч.
АПРЕЛЬ
27
СУББОТА
№ 100 (5504).

Өртээ 2 көп.

Үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш транспорттуң ажылдакчылары! Комплексилиг механизацияны болгаш автоматизацияны боттандырыңар, эртемниң, техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге улам дидими-биле нептередиңер!

(Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ҮЛЕТПҮРНҮҢ БОЛГАШ ТУДУГНУҢ БҮГҮ КУРЛАВЫРЛАРЫН — КОММУНИЗМГЕ БАРААН БОЛДУРАР

РСФСР-ниң үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ 1963 чылдың апрель 24-те чугаазы

Эштер! Партияның Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың даасканын ёзугаар силерге—чөвүлел хуралдың киржикчилеринге, Россия Федерациязының үлетпүрүнүң болгаш тудуунуң бүгү ажылдакчыларынга, үлетпүрүң партия организацияларының ажылдакчыларынга изиг байыр чедирерин болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң улуг херээнге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруун силерге күзээрин мецээ чөпшээреп көрүнер! **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери мында олуржуп турарлар. Партияның Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың мурнундан, а оон-биле кады силерниң мурнуңардан үректің ханызындан байырлаарга дамчыдарын чөпшээреп көрүнер, эштер. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болгаш коллективтери—ол дээрге техниктиг депшилге дээш демиселге партияның чөленгиижи-дир, ол дээрге, үлегерлеп чугаалаарга, коммунизмче бистиң шимчээшкинивистің тук тудукчулары-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Чөвүлел хуралга кылган бодунуң илеткелинге эш Кириленко ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери Россия Федерациязында канчаар күүсеттинип, үлетпүр канчаар ажылдап, капитал тудуунуң планнарының күүселдези канчаар чоруп турарының дугайын тодаргай чугаалады. Маңаа хөй эштер санал берди, олар үлетпүрде болгаш тудугда солун дуржулганың дугайын чугаалап, ажылда четпестерни шыңгыы шүүмүүлеп, үлетпүр бүдүрүлгелеринге болгаш тудуларга удуртулганы экижидер дугайында тодаргай саналдарны киргеннер.

Бистиң ниити күрүне планнарывысты күүседири дээш Россия Федерациязының ажыл-ишчилериниң улуг харыысалгазының дугайында илеткелде болгаш саналдарда шын чугаалаан. Дең эргелиг акы-дуңма республикаларның аразында Совет Россия бирги республика деп бүгү кижилериң адап турары чөптүг-ле болгай. Оон девискээринде чурттуң бүгү үлетпүр продукциязының үштүң барык ийи кезиин, машина тудуунуң кылыгларының дөрттүң үш кезиин, химия болгаш нефть үлетпүрүнүң продукциязының бештин дөрт кезиин бүдүрүп турар. Россия Федерациязы ниити-эвилелдің үлетпүр бүдүрүлгезинде кайы хире улуг ботдензини ээлеп турарын бо каш чурагайлар безин көргүзүп турар-дыр.

Россия Федерациязының үлетпүрү чеди чыл планының онаалдаларын чүгле күүседир эвес, харын база оларны ажыр күүседир, ынчаарга ол пландан ажыр бүдүрүлге, баштайгы саналгалар-биле ап көөрге 30 миллиард рубль болган турар дугайын маңаа, бо чөвүлел хуралга айытты.

Силер ол медеглели диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткудунар, эштер. Бистиң улуступ кежиинге пландан ажыр ол хире улуг немелдени киирери дээш Россия Федерациязының ажыл-ишчилеринге бүгү совет улус изии-биле адыш часкаар боор деп бодап тур мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Пландан ажыр 30 миллиард рубльдің продукциязын бүдүрүп үндүрер төлээде, эки ажылдаар апаар. Бистиң чуртувус ниитизи-биле байлак болган тудум-на, совет кижи бүрүзүнүң амыдыралы бай-шыдалгыр болгаш солун болур дээрзин совет кижи бүрүзү билир.

Чеди чылдың планын хуусаа бетинде күүседир дээш демиселдин ниити херээнге өске-даа республикалар бистың чурттың улуг салыышкынын база киирерінге бүзүрелдиг мен.

Чөвүлел хуралга берген саналдарга партия органнарын эде тургускан соонда ажылдың баштайгы дуржулгазының дугайын чугаалап, ажыл-агыйжы болгаш партийжи ажылды эң дээре тургузарының дугайында тодаргай саналдарны киирген.

Ленинградчыларның чоруткан организастыг хемчегленіриң дугайын чугаадаан Ленинградтың оптика-механиктиг каттыжыышкынының чиңгине директору эш Панфиловтуң саналы мецээ таарымчалыг болду. Ленинградчы эштериң боттандырыш турары специализастаан каттыжыышкыннарны организастарының принциви эки түүнелдерни ам безин берип турар.

Ол чорук кылыгларны болгаш бүдүн белдирлери чаңгыс аай болдурар арганы берип турар, ындыг болгаанда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедиринге, продукция бүдүрерінге үнер шаг-үеніи болгаш материалдарның чарыгдалын эвээжедіринге орукту ажыдын тудар. Ол чорук бүдүрүлге шөлдерин эки ажыглаар, администрация чарыгдалдарын хөйү-биле кызырарын чедип алыр арганы берип турар.

Эрги чүвеге чаңчыгыышкын бистің хөй-хөй ажылдакчыларывысты ыйын, чаа түүлдүң чогууру-биле калбарарынга шаптыктап турар деп эш Панфилов шын чугаалады. Бүдүрүлгени эргелеп башкарарының чаа, эң-не депшилгелиг организастаашкынынче шилчиири-биле холбашкан бүгү-ле айтырыгларны көөрүн дүргедедир, өйү келген айтырыгларны дидим шиитпирлээр херек.

Пөс-таавы үлетпүрүнге күш-ажылды эң шын организастаарының дугайында айтырыгны база шынгыы кичээнгейге алза чогуур. Бо айтырыгны Ивановонуң Меланжево комбинадының парткомунуң секретары эш Мочалова болгаш партияның Москва комитединиң секретары эш Демченко маңаа тодаргай чугаалаадылар. Күш-ажылды ынчаар организастаарынче шилчиир чорук дүнеки ээлчегни барык чок кылыр болгаш пөс-таавычыларның ажылын дыка экижидер арганы берип турар. Дуржулганың көргүзүп турары-биле алырга, ол, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, хөрээжен ажылчыннарга таарымчалыг байдалдарды экижидип, бүдүрүлгеге ажылдавышаан, боттарының уругларының кижизидилгезинче хөй кичээнгейни салып болур ындыг дээре аргаларны хөрээженнерге тургузуп берип турар.

Маңаа өске-даа дыка хөй үнелиг саналдарны чугаалады. Бүгү саналдарны кичээнгейлии-биле көрүп, түннеп байыдары эргежок чугула. Партияның хоорайлар, областар, крайлар болгаш республикалар комитеттери, совнархозтар болгаш бистиң өске-даа ажыл-агый, партия, профэвилел организацияларывыс комсомолду киириштирбишаан, ам дораан чаа, мурнакчы түүлдерни амыдыралга боттандырып, бүдүрүлгере нептередирин эгелээн турары чугула. Сорулга болза, чер-черде бүгү-ле үнелиг эгелээшкиннерни болгаш чогаадыкчы инициативаны бүгү хемчегбиле деткиириңде база эң-не калбаабиле нептередириңде болуп турар.

Силерниң чөвүлел хуралыңар бодунуң ужур-дузазының талазы-биле чаңгыс республиканың хемчээлинден ажып турар. Маңаа чугаалажып турган айтыырлар бүгү чурттуң партия болгаш ажыл-агый органнарынга аажок солун болуп турар. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң соонда үлетпүрүнүң болгаш тудугнуң, үлетпүр бүдүрүлгени удуртур талазы-биле партия органнарының ажылдакчылары мындыг хөй төлээлеткен составтыг бир-ле дугаар чыылганын чугаалап кагза чогуур. Бүдүрүлге принцивин ёзугаар партия организацияларын эде тургускан соонда чаа байдалдарда ажылдың баштайгы түннелдериниң дугайында санал-оналдарның боттуг солчулгазы ам кончуг чугула болгаш ажыктыг болуп турар. Үлетпүрге болгаш тудугга удуртулганы экижидер талазы-биле практиктиг хемчеглерни айтып алырынга ол дузалаар.

Эштер! Партияның Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың даасканын ёзугаар силерге—чөвүлел хуралдың киржикчилеринге, Россия Федерациязының үлетпүрүнүң болгаш тудуунуң бүгү ажылдакчыларынга, үлетпүрүнүң партия организацияларының ажылдакчыларынга изиг байыр чедирериң болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң улуг херээнге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруун силерге күзээрин мецээ чөпшээреп көрүнер! **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери мында олуржуп турарлар. Партияның Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың мурнундан, а оон-биле кады силерниң мурнуңардан үректің ханызындан байырлаарга дамчыдарын чөпшээреп көрүнер, эштер. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болгаш коллективтери—ол дээрге техниктиг депшилге дээш демиселге партияның чөленгиижи-дир, ол дээрге, үлегерлеп чугаалаарга, коммунизмче бистиң шимчээшкинивистің тук тудукчулары-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Чөвүлел хуралга берген саналдарга партия органнарын эде тургускан соонда ажылдың баштайгы дуржулгазының дугайын чугаалап, ажыл-агыйжы болгаш партийжи ажылды эң дээре тургузарының дугайында тодаргай саналдарны киирген.

Ленинградчыларның чоруткан организастыг хемчегленіриң дугайын чугаадаан Ленинградтың оптика-механиктиг каттыжыышкынының чиңгине директору эш Панфиловтуң саналы мецээ таарымчалыг болду. Ленинградчы эштериң боттандырыш турары специализастаан каттыжыышкыннарны организастарының принциви эки түүнелдерни ам безин берип турар.

Ол чорук кылыгларны болгаш бүдүн белдирлери чаңгыс аай болдурар арганы берип турар, ындыг болгаанда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедиринге, продукция бүдүрерінге үнер шаг-үеніи болгаш материалдарның чарыгдалын эвээжедіринге орукту ажыдын тудар. Ол чорук бүдүрүлге шөлдерин эки ажыглаар, администрация чарыгдалдарын хөйү-биле кызырарын чедип алыр арганы берип турар.

Эрги чүвеге чаңчыгыышкын бистің хөй-хөй ажылдакчыларывысты ыйын, чаа түүлдүң чогууру-биле калбарарынга шаптыктап турар деп эш Панфилов шын чугаалады. Бүдүрүлгени эргелеп башкарарының чаа, эң-не депшилгелиг организастаашкынынче чедип алыр төлээде, чурттуң улус ажыл-агыйын удуртурун, эргелеп башкарарын доктаамал сайзыраңгайжыдар, ажыл-керектің бүгү-ле нарын түүлдерінче сиңнип кирер хүлээлгелиг бис.

Биске чүгле ниити лозуннар болгаш кыйгырыглар эвес, харын хамыктың мурнунда планнарны күүседири дээш, экономиканың чайгылыш чок депшилгези дээш тодаргай болгаш чүткүлдүг демисел херек. В. И. Ленинниң бижип турганы болза: «...Организастыг ажылдың эптиг болгаш тывынгыр чоруун ам бодувустуң бирги, ээлчеглиг болгаш эң чугула сорулгавыс кылдыр тургузар ужурлуг бис». (Чогаалдар, том 27, арын 188).

Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш партияның болгаш чоннуң демиселинге СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери онза черни ээлээр. Ол Пленум улус ажыл-агыйын удуртурун экижидер талазы-биле чугула хемчеглерни ажылдап кылган, партия органнарының тургузуунуң чаа хевирлерин тодаргайлаан.

Ноябрь Пленумунуң соонда каш-ла ай эрткен, ынчалза-даа ол үе иштинде улуг ажыл чоруттунган. Партия органнарын бүдүрүлге принцивин ёзугаар тургузары чуртта доозулган. Партия-күрүне контролюнуң органнары боттарының ажылын эгелээн. Комитеттерниң, контроль бөлүктериниң болгаш постуларының составында ам безин ийи чартык миллион кижи ажылдап турар.

Эштер, ол дээрге кончуг улуг болгаш чугула херек. Бистиң совет социалистиг чуртувуста партияның 10 миллион ажыг кежигүннери болгаш кандидаттары, 20 миллион ажыг комсомолчулар болгаш 60 миллион ажыг профэвилел кежигүннери бар, бо дээрге кайгамчык улуг хөй-ниитичи күш-түр. Оон-биле кады бистиң ниитилелде бузурукчулар, оорлар, хулиганнар болгаш кем-херек үүлгедикчилери база ам-даа бар. Ниитилелге удур ындыг болуушкуннар-биле демиселди күштелдирер ужурлуг бис. Ынчангаш, бир эвес бүгү коммунистер, комсомолчулар, профэвилел кежигүннери ол демиселче көдүрүп үнер болза, бүгү боктарны узуткап шыдаар бис.

Ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилерин болгаш маңгыстарны кеземче чокка артырып каары канчап-даа таарышпас. Бир эвес массаның контролюн ёзулуу-биле организастаар болзувусса, бузурукчуларны, оорларны болгаш өске-даа бокту чер кырынга чурттатпас бис. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).** Ниитилелге удур ындыг идегеттер-биле демиселди чорудар ужурлуг бис. Өскениң күжү-биле амыдыраарларга болгаш маңгыстарга удур шиитпирлиг хемчеглерни алыры эргежок чугула. Оларны хоойлу ёзугаар эң шыңгызы-биле кезедир херек. Маңгыстарны чүгле карман үжээн холундан азы кладовкага азы өске-даа кандыг-бир черге тудуп алган таварылгада олар-биле демисежир чүве эвес. Чок, ону оон алгыдыр билир херек.

Улустуң чугаалаары ышкаш, хөрещгиг дег чурттан орар, а боттары кайда-даа ажылдавайн турар чамдык кижилерни көрүп көрүнернен. Бир эвес кижи боду ажылдавайн турар, кандыг-даа үнелиг түүл тургускан, ол хирезинде бай чурттап орар болза, ол дээрге өскелерниң ажылының күсели-биле чурттап орар, ажылдап турар кижилерни оорлап турары ол-дур. Ынчаарга ону чүге тудуп албааныл дээр болза, оорнуң кажары ындыг-дыр. **(Залга шимээн болган).**

Ындыг болганда ону кым-бир кижиниң тудуп алырын манаванар, харын маңгыстарны боттарынар илередип, олар-биле демисежинер. Эрги шагның өдөөзинге маңгыстар-биле кижи канчаар демисежип турганын билир боор силер — шиитпирлиг болгаш бөдүүн демисежир—дыргаа-биле дарс кылыр турган болгай. **(Залга катны).** Ол кижи шын кылып турган-дыр, оон өске үнер арга кайда боор, ынчалбас болза маңгыстар боттары кижини дойлап каапкайларла. **(Залга шимээн болган. Адыш часкаашкыны).**

Кижилер бот-боттарынга негелделиг, шыңгыы көрүжүрүнче Хрущев чүге кыйгырып турар кижи апаарды бо, деп чамдыктар ынча дижир чадавас. Ынчаарга ол багай бе, ынчаш? Ак-сеткилдиг кижиге ындыг бедик негелде дорамчылал болбас. Харын кижини ол деткиир, ёражок үүлгедиглерден ону камгалаар. Оон-биле кады, өскениң күжү-биле амыдыраарларның, чалгааларның, бузурукчуларның ниитилелге удур үүлгедиглерин, дайзын идегеттерінің хоралыг ажылчорудулгазын ол чорук үзе шавар апаар. А силер ол бүгүнү чүгле шагдаа кижи кылыр ужурлуг деп бодаар силер бе? Бир кижи өске бир кижини үптеп азы өлүрүп турда, үш дугаар кижи ол мээң херээм эвес, а милицияның херээ-дир дээр ындыг байдалды чөптүг деп санап черле болбас, ынчаарга ол ийде аңаа өлүрүкү чорук азы хоойлу үрээшкини болуп турда милиция чок туруп болур болгай. Мооң ужурунда хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези чүл дээрге, чечени-биле чугаалаарга, бодун шагдаа кылдыр боданыр, тодаргайлаарга ниитиниң корум-чурумун хандырарының камгалалында, ниитилелдің байлактарының камгалалында турар кижи кылдыр бодун көөр херек. **(Адыш часкаашкыны).**

Бүгү кижилер партия-күрүне контролюнуң болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының органнарынга дузалаар, биргээр чугаалаарга, оларның агентилери болур ужурлуг. **(Залга шимээн болган. Адыш часкаашкыны).** Ол дээрге — бистиң бүгү совет ниитилелдің эрге-ажыынга кылып турар ажыктыг ажыл-чорудулга-дыр. Бистиң совет ниитилелдің эң эки амыдыралын хандырарынче угланган херекке бүгү совет кижилер дузалаар ужурлуг.

Эштер! Партияның Төп Комитединиң шиитпирлерин ёзугаар төп ажыл-агый органнарының структуразын эде тургускан болгаш оонбиле оларның ажыл-чорудулгазын улам экижидеринге негелделер хандыртынган. Үлетпүрүнүң эң чугула адырларының талазы-биле күрүне комитеттерин тургустунган. Чурттуң Күрпланын болгаш Улус ажыл-агый Чөвүлелин эвилел-республика органнары кылдыр чаарты тургускан.

Улуг экономиктиг районнарның хемчээлинге ажылды улам экизи-биле дүүштүреринің эргежок чугулазының дугайында бодунуң чугаазынга эш Толстиков чугаалап турду. Ол шын санал-дыр.

Улуг экономиктиг районнарга Күрпланның план комиссияларын тургузары шиитпирлеттинген, олар болза улус ажыл-агый чөвүлелдерибиле болгаш девискээр аайының тудуг организациялары-биле кады тус-тус улус ажыл-агый чөвүлелдериниң-даа, улуг экономиктиг районнарның ниитизиниң-даа талазы-биле бүдүрүлгениң болгаш капитал тудугнуң планын чогаадырынга саналдарны ажылдап кылыр апаар. Дүүштүрүлге органнарын база тургускулаар бодап турар, олар крайкомнарның, обкомнарның, улуг экономиктиг районга кирип турар районнарның парторганизацияларының төлээлекчилериниң тургустунар. Дүүштүрүлге органнары план комиссиязының материалдарын ажыглаар. План комиссиязы боду улуг эвес аппаратыг болур, а дүүштүрүлге органының чанынга кандыг-даа аппарат тургуспас.

План комиссияларының болгаш дүүштүрүлге чөвүлелдериниң дугайында шиитпирниң төлевилелин республикаларже чоруткулаан. Ол төлевилелди чер-черге чугаалажып көргениниң соонда, чугаалажышкынынар үезинде кирген саналдарны болгаш сүмелерни барымдаалап көрүп болур төлээде, ону ТК-ның Президиуму тараткан.

Үлетпүрну болгаш тудугну удуртурунга база Күрпланның, Эвилелдің улус ажыл-агый чөвүлелиниң болгаш ССРЭ-ниң Күртудуунуң ажылчорудулгазын дүүштүрери-биле чоокта чаа Совет Эвилелиниң Улус ажыл-агыйының дээди чөвүлелин тургускан.

Партияның Төп Комитединиң болгаш чазактың шуут удуртулгазыбиле ажылдаар ажыл-агыйның дээди органын тургускан чорук тус-тус адырларның-даа ажылын, үлетпүрнүң болгаш тудугнуң ниити хөгжүлдезин-даа харылап турар күрүне организацияларының ажыл-чорудулгазын улам дээрези-биле башкарар, агар айтырыгларны дүрген болгаш боттуг шиитпирлээр арганы бээр.

Мынчангаш, үлетпүрну болгаш тудугну адаандан үстүнге чедир удуртурунуң улам ылавыллалды болгаш дески системазы чуртта тургустунуп турар.

Төп черге болгаш чер-черге ол ажыл-агый органнарын тургускулааш, экономиканы эргелеп башкарарының В. И. Ленинниң үезинде туруп турган принциптерни болгаш организастыг хевирлерни херек кырында катап тургусканывыс ол. Ынчалза-даа ол дээрге эрги чүвеге анаа-ла бир ээп киргени ол эвес-тир. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының амты структуразы болза үлетпүрде, тудугда болгаш көдээ ажыл-агыйда болган шынар талазы-биле улуг өскерлиишкиннерни, бүдүрүлгениң хемчээлинің кайгамчык улуу-биле өскенин барымдаалап турган тургустунган. Чурттуң улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының ленинчи принциптери коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинің төөгү талазы-биле чаа негелделерин барымдаалап көрген партияның шиитпирлериңде улам ыңай хөгжөөн.

Экономиканың өзүлдези-биле болгаш бүдүрүлгениң техниказының сайзыраңгайжыыры-биле улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының организастыг хевирлеринге негелделер база чайгылыш чокка бедип турарын дуржулга көргүзүп турар. Ол хевирлер кезээде бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезинің деннелинге дүгжүр ужурлуг. Бир эвес бүдүрүлге бир чада бурунгаар базымны кылышкан болза, бүгү аргаларны эң дээре ажыглаарын хандырар төлээде, организастыг хевирлер база улам сайзыраңгай болган турар ужурлуг. Экономиканы удуртурун улам ыңай экижидер талазы-биле ажылды чорудуп тура, партия чогум-на ону барымдаалап турган.

Ам, организастыг эде тургузуушкуннар доозулган соонда, партия органнарының ажылының методтарының дугайында, бистиң эң байлак аргаларывысты эң долузу-биле боттандырар арганы бээр, ажыл-агыйны удуртурунуң ындыг стилиниң дугайында айтырыг бирги чергении болу берген. Чаа хевирлер чежемейнин-даа эки болза, олар боттары күзелдиг түннелдерни чаягаар-ла бере бербес дээрзин кеззеде бодап чоруур херек. Кол чүве болза, ол хевирлер кандыг шынар-биле сиңниккенинде, партия органнары практиктиг сорулгаларны канчаар шиитпирлээринде, ол ынчаарда ажылдың кандыг методтарын ажыглаарында болуп турар.

Партком, партияның хооркому, райкому бүрүзүнге кол чүве болза бүдүрүлге дугайында сагыш салыышкыны, массалар ортузунга дириг организакчы ажыл, социалистиг чаршыты калбартыры болур ужурлуг. Бүдүрүлгениң иштики курлавырларын илередири болгаш улам долузубиле ажыглаары, мурнакчы дуржулганы ханызы-биле өөренири болгаш нептередири, ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин бедидерин чедип ап турары, оларның материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин улам долузу-биле хандырарының дугайында доктаамал сагыш салыры эргежок чугула.

Оон-биле кады партия организациялары оларның боттарынга таарышпас хүлээлгелерни ап, ажылагый органнарын солуп болбас дээрзи черле билчингир. Организация бүрүзү бодунуң ажылын кылыр хүлээлгелиг. Партия комитеттери—ол дээрге массаларны политиктиг болгаш организастыг удуртурунуп органнары-дыр.

Улус ажыл-агыйын удуртурун эде тургусканы чүү бергенил, бүдүрүлгени эргелеп башкарарын канчаар экижидер арганы ол берип турарыл дээрзин маңаа, чөвүлел хуралга чугаалап турду.

Амгы структураның байдалында партия организацияларының хүлээлгелери тодаргайы-биле хуваттынган. Ол чугула, чүге дээрге, коммунистерниң күүн эң дээре таарыштыр тургузарының, оларны амгы өйде олар онза херектиг болуп турар ындыг черже чорударының аргазы турып келген. Партия комитеттерінин удуртулгазында үлетпүрну, тудугну болгаш көдээ ажыл-агыйны эки билир хөй тускай эртемниглер кирген. Олар болза бүдүрүлгениң курлавырларын илередир болгаш ажыглаар талазы-биле кончуг хөй түүлдерни кылып болур болгаш кылыр-даа ужурлуг.

Кандыг-даа улуг ажыл-херекке ышкаш, чаарты тургузуушкуннуң чорудулгазында четпестер база-ла тургулаанын чугаалаза чогуур. Чамдык совнархозтарның удуртукчулары адырлар эргелелдерин организастаарда, оларны бүдүрүлгелерден хоорулчак кылдыр, боттарының чаңында тургузарын оралдажып турганнар. Бюрократтарның бодалы-биле алыр болза, эргелел аппарадын бодунга чоок кылдыр тургузары таарымчалыг болбайн аан. Ынчалзажок, бир эвес ажыл-керекти бүдүрүлгенин эрге-ажыктарын барымдаалап көөр болза,—а ол дээрге биске эргелели чаарты тургузарынга кол түүл болгай,—ынчаарга адырлар эргелелдерин бүдүрүлгелерге болгаш тудуларга шуут-ла чоок тургузар чорук бүдүрүлгени, оон хереглелдерин болгаш болдунар аргаларын дыка ханызы-биле билириниң, өйү келген айтырыгларны дүрген шиитпирлээриниң аргазын берип турар.

Ындыг болган төлээде, партияның Төп Комитеди ындыг удуртукчуларны эдер, эрги чаңчылы-биле удуртулганың бюрократтыг аргаларынче чүткүп турар ындыг кижилерге өйтүр шавыышкын бээр апарган.

Совнархозтарның эргезинде туруп турар чамдык бүдүрүлгелерни боттарының эргезинге алыр дээрзиниң дугайында айтырыгны күрүне комитеттерінің чамдык даргалары тургузуп турганының фактыларын бистің бо чөвүлел хуралывыска чижек кылдыр көргүсту.

Ол дээрге эрги чаңчыл-дыр, ынчаарга ол чаңчыл чамдык күрүне комитеттерінің бажында эрги министрлерниң туруп турары-биле таныылырлаттынар. Олар эки министрлер. Ынчалзажок эки министрлер-даа чамдыкта ниитпирлиг эвес, тыртылчак чоруктан хостуг эвес болур. Чаа министрлер база-ла мурнунда адырлар министерстволарынга ажылдап турганнар. Бүгү-ле чүвени төптен эргелеп башкарар дээр шак ындыг чүткүл болза биске ажыл-агыйны адырлар министерстволары удуртуп турган ол үеніи артыышкыны-дыр. Ынчаарга чүгле эртемни, конструктор бодалын харыылаарын эвес, харын-даа бүдүрүлгелерни эргелеп башкарарын күзеп турар күрүне комитеттерінің шак ындыг удуртукчулары алыс утказы-биле алырга, бисти аткаар тыртып турар-дыр. Ынчаарга Козьма Прутков безин мынча дээн ышкажыгай: «эргиттинмес чүвени эргип хоржок». А үлетпүрнүң хемчээли кедергей өскен турда, бүгү чурттуң эргип четпес девискээринде адырны Москвадан эргелеп хоржок. Ону кылыш болбас деп чүвени билип көрүнер, эштер министрлер.

Комитеттерниң сорулгаларын тодаргай болгаш билдингир кылдыр айтып каан Төп Комитеттің болгаш чазактың шиитпирлерин комитеттерниң даргалары эштер күүседип көрүнер!

Машиналарның, приборларның дуржулга кылыр хевирлерин белеткеп, оон соонда бүдүрүлгеге калбак хемчээлдии-биле шиңгээдип алыр дээш, чаа технологтуг чорудулгаларны хынап болур болзун дээш чогуур санныг бүдүрүлгелерни күрүне комитеттеринге тускайлап берзе чогуур болбайн аан. Ынчалза-даа ол бүдүрүлгелер совнархозтарның эргезинге турар ужурлуг.

Мындыг айтырыг онза кичээнгейни база хаара тудуп турар. Партия организацияларын үлетпүрүнүң болгаш көдээниң кылдыр хуваараан чорук оларны бот-бодундан аңылааны ол эвес-тир дээрзин быжыы-биле тодарадыр херек. Үлетпүрнүң-даа, ол ышкаш көдээниң-даа партия организациялары ыяк харылзаалыг болгаш демниг хөделишкин-биле ажылдаар ужурлуг. Партияның ниити эчис сорулгалары, крайның, областың экономиказын хөгжүдер талазы-биле, үлетпүрну болгаш көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле ниити сорулгалар оларны харылзаштырыш турар.

Үлетпүрнүң, транспорттуң болгаш тудугнуң партия организацияларының төлээлекчилери чыглыш келген бистің бо чөвүлел хуралывыска ол дугайын чугаалаза онза тааржыр-дыр. Улуг ажылчын коллективтерлиг болгаш партия организацияларлыг, дуржулгалыг кадрларлыг, эртемниг болгаш культураның албан черлерлиг хоорайлар, үлетпүр төптери көдээниң партия организацияларының көдээ ажыл-агыйны көдүрериниң бүгү улусчу сорулгазын шиитпирлээринге кеззеде дузалажып келген, а ам оондаа улуг чергези-биле дузалаар ужурлуг. Көдээ ажыл-агый—ол дээрге коммунистиг тургузуушкуннуң шалыпчы фронтузу дээрзин уттуп болбас.

Эштер! Ноябрь Пленумунуң документилерин парлап үндүрүпкенде, барыын чүкте чүвени хандыр бодавас чамдык кижилер Совет Эвилели экономиктиг бергедээшкиннерге таваржып турар-дыр деп чулчуруп турганнар. Большевиктер ол бергедээшкиннерден үнериниң аргазын эде организастаашкындан дилеп турарлар-дыр деп, олар чугаалап турганнар. Буржуаз парлалга бистиң бергедээшкиннеривистің дугайын чеже катап биживээн дээр, экономиктиг буураашкынны чеже катап баш удур чугаалаваан дээр! Ынчаарга ол чулчурукчуларны хүл-ыйба кылдыр арылдыр шаап турар бистің кэйгамчыктыг ажыл-агый түннелдериниз бүгүдеге билдингир болгай. **(Адыш часкаашкыны).**

Партияның чоруп олурары ленинчи угланыышкын тиилелгелерни улай-улай чаалап алырының аргазын бистің чуртувуска берип турар. Ам Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйы улуг көдүрлүүшкүнде туруп турар. Чеди чыл планының онаалгаларын чедиишкинниг күүседип турары ол дугайын херечилеп турар.

Чеди чыл планының баштайгы дөрт чылдарының дургузунда бистің чуртувустуң үлетпүр продукциязы планда көрдүнген 39 хуунуң орнунга 45 хууга өскен. Пландан ажыр 28 миллиард рубльдің продукциязын бүдүрген. Россия Федерациязынга бүдүрүлге планда көрдүнген 37 хуунуң орнунга 43 хууга өскен. Россия Федерациязының-даа талазы-биле, чуртка ниитизи-биле-даа дөрт чылдарның дургузунда үлетпүр бүдүрүлгезинин өзүлдезиниң төлевилеттинген темпилери дыка ашкан. Шой, кан, кара металлдар прокады, нефть, көдээ ажыл-агый машиналары, металл кезер станоктар, приборлар болгаш автоматизацияның хереклелдерин бүдүрериниң талазы-биле, улустуң хереглелиниң хөй-хөй бараанарын бүдүрериниң талазы-биле онаалгаларны дыка ажырган.

Бо чылдың бирги кварталының планы чуртка ниитизи-биле болгаш ол ышкаш Россия Федерациязынга 103 хууга күүсеттинген. Чуртка болгаш Россия Федерациязының талазыбиле үлетпүр продукциязының хемчээли эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 8,2 хууга улгаткан.

Чеди чыл планының эгезинден бээр үлетпүрну хөгжүдеринге чедиишкиннер чүгле бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның хемчээлинин дүрген өзүлдезин эвес, харын бүдүрүлгени хөгжүдеринге шынар талазының улуг өскерилгелерин көргүзүп турар.

Совет Эвилелиниң экономиказын болгаш хамыктың мурнунда аар үлетпүрну хөгжүдеринге чедиишкиннер улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин доктаамал көвүдедирин хандырып турар. Чеди чыл планының дөрт чылдарының дургузунда чуртка контроль чурагайларда баш удур көрдүнгениниң артыкка бүдүрүп үндүрген түүлдер болза: бир миллиард 300 миллион метр пөстер, 188 миллион кезек трикотаж, 98 миллион эжеш ук кылыглар, 87 миллион эжеш хем идиктер. Ол-ла үеніи дургузунда пландан ажыр 315 мун тонна эттти, 1 миллион 420 мун тонна чалан сүттеи кылган продукцияны бүдүрген.

Сөөлгү үеніи дургузунда чуртка кылымал болгаш синтетиктиг волокнолар-биле холумактыг хөвенден болгаш дүктен кылган пөс-таавыны болгаш трикотаж кылыгларын бүдүрери болгаш садары шапкын өскен, кылымал мехтин, пластмасс кылыгларның, пленка болгаш өске-даа хи-

(Уланчызы 2-ги арында).

Экономиканы удуртурунуң ленинчи стили дээш

Эштер! Үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинде кол угланыышкыннарны, коммунизм тургузуушкунунуң боттуг айтырыгларын XXII съезд тодараткан. Эчис сорулгаже — коммунизмнин бүрүн тиилелгезинче совет ниитилелдің улам ыңай хөгжүүрүнүң бүгүнү хаара тудуп турар перспективазын партияның чаа Программазында илереткен.

Дарлакчылар болгаш дарлатканнар чок турар, бүгү-ле байлактар боттарының күш-ажылы-биле оларны тургузуп турар кижилерге хамаарышкан турар, күш-ажыл албадалдыг үүрге эвес, а кижи бүрүзүнүң амыдыралы эргежок чугула түүлү болган турар ындыг ниитилелдің дугайын күш-ажылчы кижилер чүс-күс чылдарда күзеп чораан. Ындыг үе ам кижилериң күзелинде эвес, а бистиң чуртувустуң амыдыралында эгелей берген.

Кадыг-дошкун болгаш аар демиселге бистиң улузувус бодунуң хосталгазын чаалап ап, делегейниң ниитилел хөгжүлдезинің бүгү чорудулгазын капитализмден коммунизмче эргилдирген кижи төрелгетенниң төөгүзүнде өндүр улуг революцияны боттандырган. Бис эң-не баштай социалистиг ниитилелди тудуп, ажылчы чоннарның бүгү улусчу күрүнезин тургускан бис. Советтер чуртунуң көрүп четпес делгемнеринде чурттап турар улустар болгаш нациялар чаңгыс аай акы-дунмалышкы өг-бүлеге сырый каттышкан.

Совет улустуң бүгү амыдыралы—ол дээрге чүс-чүс чылдарже уламчылаар өндүр улуг эрес-маадырлыг чорук-тур. Коммунизм деп адзар чырык делегейниң үндезиннерин салып турган бистин үевистиг дугайын салгакчылар өөрүп четтириишкин болгаш чоргаарал-биле сактыр апаар! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бурунгу хүн бистин улузувус, бүгү мурнакчы кижи төрелгетен Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр тозан үш чыл болган оюн байырлал-биле демдеглеп эрттирген. Ленинниң турасказалының хүнү бистерге, совет кижилерге—ол дээрге ленинчи улуг идеяларның амыдыралга канчаар боттаныш турарының, социализмни болгаш коммунизмни тургузар талазы-биле оон чагыгларын канчаар боттандырыш турарының көрүлдези болур.

Улуг Ленинниң бүгү амыдыралы, оон ажыл-чорудулгазы болгаш демисели — ол дээрге чер кырынга эң-не чөптүг ниитилел тургузуун—коммунизмни бадыткап тургузары дээш өлүм чок эрес-маадырлыг чорук-тур. Бистин партивысыс, совет улус ленинчи орук-биле бүзүрелдиг болгаш чайгылыш чок бар чоруур.

Ленинниң көдүрүп үндүргени коммунизмниң

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазынын уланчызы

(Эгези 1-ги арында).

миктиг материалдарнын янзы-бүрү хевирлериниң бүдүрүлгезин организастаан. Синтетиктиг материалдар болгаш олардан кылган чүүлдер совет кижилериң амыдыралында хөйү-биле хереглеттинип турар.

Эрткен чылын чурттакчы чонга азып-чем продуктуларын, 1958 чылга бодааргa, 30—40 хуу хөйну, идик-хепти 40 ажыг хуу хөйну саткан.

Бисте капитал тудугну аажок улуг хемчээлдерде чорудуп турар. Күрүнеин капитал салыышкыннарынын хемчээли чуртка ниитизи-биле 1959—1962 чылдарнын дургузунда 107 миллиард рубль четкен, ол бөлза чеди чыл планынын контроль чурагайларынын ол чылдарга баш удур көргенинден барык-ла алды миллиард рубль хөй болуп турар.

Капитал салыышкыннарны эң үре-түннелдиг кылдыр ажыглап турар апарган. Дөрт чылдарнын дургузунда электростанцияларнын тудуушкунунга капитал салыышкыны 1,2 катап өскен, а энергетиктиг күчүлерни ажыглалга киирери 1,4 катап көвүдээн. Кара металлургияга капитал салыышкыннарынын хемчээли ол-ла үениң дургузунда 1,9 катап улгаткан, а демир руда тывыжынын талазы-биле күчүлерниң немелде өзүлдези—2,1 катап, кан бүдүрериниң талазы-биле — 2,4 катап, кара металлдар прокадынын—2,8 катап улгаткан.

Көдөө ажыл-агыйда бистиң чедиишкиннеривис база дыка улуг. Чурттуң элээн хөй районнарынга бойдустуң байдалдары таарымча чок турза-даа, эрткен чылын тарааның ниити чыылдазы 9 миллиард пуд болган. Мал ажылынын продукциязын бүдүрери база-ла көвүдээн. 1953 чылда 5 миллион 800 муң тонна турганынга удур, 1962 чылда (коң эттиби-ле) 9 миллион 400 муң тонна эттии бүдүрген. Ол хире хөй хемчээлдиг тарааны болгаш эттии биске кажан-даа бүдүрүп көрбээн.

Совет Эвилели сүттүң ниити бүдүрүлгезинин талазы-биле Американын Каттышкан Штаттарын 1958 чылдала эрткен, а мал саржаан чоннун кижи санынга онааштыр бүдүрериниң талазы-биле—1959 чылда эрткен дээрзи билдингир болгай.

Көдөө ажыл-агый — материалдыг бүдүрүлгениң эң чугула адырларының биразы. Чоннуң чаагай амыдыралының чайгылыш чок көдүрүлүшкүнү ооң чедиишкиннеринден хөйүнде хамааржыр. Улус ажыл-агыйының ол амыдыралчы чугула адырынга мөөн соңгаар-даа кошкаш дивес кичээнгейни салыры эргежок чугула.

Экономиканы хөгжүдеринге улуг чедиишкиннерни чедип алган бис. Үлетпүр бүдүрүлгезинин өзүлдезинин темпилериниң талазы-биле бистиң чуртувус капиталистиг делегейниң эң улуг күрүнези — Американын Каттышкан Штаттарын ырак мурнай берген. Ам Совет Эвилели делегей бүдүрүлгезинде улуг бот-дензини эзлеп турар болгаш экономика талазы-биле күчүлүг аргаларлыг болуп турар.

Ажылчыннарның, тараачыннарның, инженерлернин, эртемденнерниң күш-ажылы-биле тургустунган ол экономиктиг күчү бистиң бүгү ниитилеливистиң, совет кижи бүрүзүнүн эрге-ажыктарынга, улуг коммунистиг тургузуушкунунуң эрге-ажыктарынга дүрген болгаш чайгылыш чок өзерин үргүлчүлээн турзун дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр ужурлуг бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Техниктиг депшилге дээш кызымак демисежир

Эштер! Бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузары бо чаарби чылда бүгү тала-биле сайзыраңгай, күчүлүг экономиканы тургузары-биле болгаш кижилерниң амыдыралының бедик деңнелин чедип алыры-биле холбашкан.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде чедиишкиннер хөй болгаш улуг. Ынчалзажок ол чедиишкиннерге сеткиливис ханып шыдавас бис. Экономика хөгжүлдезинин темпизин улгаттырарын уламчылаар, улам дүрген бурунгаарлаар бүгү аргалар бисте бар. Үлетпүр бүдүрүлгезин улам улгаттырарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның шынарын экижидериниң болгаш бот-үнезин чиигидириниң бүгү аргалары барык шупту заводтарда, фабрикаларда, рудниктерде болгаш шахталарда, цехтерде база участокта бар болуп турар.

Партия организациялары, совнархозтар, адырлар аайы-биле комитеттер, бүдүрүлгелер, эртем-шинчилел албан черлери бүдүрүлгениң экономиказынче ханызы-биле сиңнигин кирер хүлээлгелиг. Завод дериг-хереклерлерин, машиналарны, агрегаттарны, оттулар чүүлдү, электроэнергияны, кара база өңнүг металлдарны болгаш өске-даа материалдарны улам долузу-биле ажыглаарын хандырып, үлетпүрүң болгаш тудугнуң бүгү курлавырларын дилеп тып, шимчээшкинче киирери чугула.

Оон-биле холбаштыр үлетпүр болгаш капитал тудугнуң чамдык айтырыларына доктаап, улам ыңай өзүп сайзыраарына бистиң улус ажыл-агыйывыс кайы хире хөй курлавырларлыг болуп турарын тодаргай фактылар-биле көргүзүксеп тур мен.

Чүүн-даа мурнунда машина тудуушкунунуң дугайында. Үлетпүрге, тудугта болгаш көдөө ажыл-агыйга техниктиг депшилге колдуунда машина тудуушкун хөгжүлдезинин деңнелинден хамааржыр деп чүве билдингир болгай. Бедик бүдүрүкчүлүг машиналар-биле, амгы үениң дериг-хереклерлериниң хевирлери-биле болгаш автоматизацияның чепсек-хереклерлери-биле улус ажыл-агыйының чепсегленишкини моон хамааржыр.

Машина тудуушкуну Совет Эвилелинин үлетпүрүнүң кол адыры болуп турар. Машина тудуушкунунуң болгаш металл ажылдап кылырының бүдүрүлгелериниде үлетпүр бүдүрүлгезинде ажылдап турар бүгү кижилериң үштүн бир кезии мөөнеттинген.

1959—1962 чылдарда машина тудуушкунунуң ниити продукциязының чылда ортумак немелде өзүлдезинин темпизи 15 хуу болган. Бисти ол өөртүп турар. Оон-биле кады машина тудуушкунунуң хөгжүлдезинин темпизи чурттуң экономиказын улам ыңай көдүрериниң сорулгаларын шиитпирлээринге четпес болуп турарын демдеглээр херек.

Химия үлетпүрүнүң, энергетиканың, кара металлургияның, радиоэлектрониканың болгаш өске-даа адырларның шапкын өзүп турар негелделерин машина тудуушкуну долузу-биле хандырып шыдавайн турар. Ол хирезинде машина тудуушкунунда машиналар болгаш дериг-хереклер бүдүрерин дыка улгаттырып болур хөй иштики курлавырлар бар.

Машина тудуушкунунуң бүдүрүлгелериниде дериг-хереклерни канчаар ажыглап турарын көрүп көрээли. Дериг-хереклерни ажыглаарын экижидер, машина тудуушкунунуң заводтарынга өөлчежилгени көвүдедир дугайында айтырыгны 1962 чылдың эгезинде ленинградчылар шын көдүргеннер. Делгем девискээрде чаптылган, ынчалза-даа чаңгыс өөлчегде ажылдап турар эптелге цехтериниң болгаш корпустарының аргаларын ленинградчыларның күжениишкини эки ажыглаарынче угланган.

Ниитизи-биле Россия Федерациязында бо айтырыгларны өөренип көөру база чоруп турар. Ынчалзадаа станок дериг-хереклериниң ажыглалын экижидериниң боттуг түннелдери чедип алдынмаан. Өске республикаларда байдал база-ла ындыг.

Машина тудуушкунунуң 500 заводтарында кол дериг-хереклерни ажыглап турарынга хамаарыштыр ССРЭ-нин Төп статистика эргелелинин 1962 чылдың төнчүзүнде чорутканы хыналдазы ол бүдүрүлгелерде металл кестирер бүгү станоктарның 24 хуузу — бирги өөлчегде, 39 хуузу — ийиги өөлчегде болгаш 78 хуузу — үшкү өөлчегде ажылдавайн турганын көргүскен.

Бүдүрүлгелерниң элээн хөй удуртукчулары оларда ындыг дериг-хереклер чедишпейн турар деп доктаамал хомудап турар хирезинде заводтарның хөй нуруузунда харындаа уникалдыг, тускай болгаш агрегат станоктары багай ажыглаттынып турар. Краматорскинин аар станок тудуушкунунуң заводунга металл кестирер аар болгаш уникалдыг 72 станоктарга хыналданы чорударга, бирги өөлчегде — 23, ийиги өөлчегде — 28 станоктар долузу-биле ажылдавайн турганы илерээн. Харьковтуң станок заводунга бөө-ла өзүгаар алырга база-ла 16 болгаш 35 станоктар ажылдавайн турган.

Бир эвес бүгү дериг-хереклерни четче ажыглап, оларны бүгү өөлчегледе долу күш-биле ажылдадып келген болза, чурт машина тудуушкун продукциязының элээн немелде өзүлдезин алыр турган ийик. Заводтар бажыңнарының ажыглалы оранчок өжүүр, хандырыкчы болгаш административ-техниктиг ажылдакчылар-даа эвээш негеттинер турган ийик.

Машина тудуушкунунуң бүгү бүдүрүлгелерин ийи өөлчегли ажылдаарынче шилчидер болза, ам ажылдап турар шөлдерге машина тудуушкунунуң продукциязын бүдүрерин 20 хуу көвүдедир аргалыын, ындыг болганда, анаа ажылдаар кижилериниң саны чүгле 3—5 хуу немежир апаар дээрзин тускай эртемниглер санаан. Ол ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга чурттарга бажыңнары болгаш культура-амыдыралдың албан черлерин тудары, а ол ышкаш бүгү станок парыгын четче ажылдадырынга херектиг чедишпес дериг-хереклерни садып алырынга чамдык акша-хөрөнгини чарыгдаары моон илден-дир. Машина тудуушкунунуң чаа заводтарын тударының орнунга бо дыка ажыктыг, ынчалзадаа чаа заводтар тударын уламчылаарын база херектиг.

Чаа заводтар тудуп турган, бүдүрүлгени алгыдар дээр болза, заводтарның боттарын тударынга хөй капитал салыышкыннар негеттинер болгаш чурттарга тудуушкунунга оон-даа хөй акша-хөрөнгү негеттинер. Ол дугайын дараазында чижектер чугаалап турар. Машина тудуушкунунда чаа капитал тудугга үндүрер кол хөрөнгилериниң 1 рублинге хамаарыштыр алыр олча-ажык 2 рубль 30 көпеек хире болуп турар, а ийи өөлчегли ажылче шилчилгеге хамаарышкан капитал салыышкыннарында 5 рубль 40 көпеек, азы ийи каташтан-даа хөй ажыкты алыр-дыр.

Продукция бүдүрерин көвүдедириниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чугула курлавыры болза, эргижирээн дериг-хереклерни солууру болур. Машина тудуушкунунуң заводтары бедик бүдүрүкчүлүг хөй чаа машиналарны, механизмнерни болгаш станоктарны ап турар. Ам үеде металл кестирер станоктарның ниити парыгының чартыктан хөй кезииниң эдилели он чыл безин четпейн турар. Оон-биле чергелештир бистиң заводтарывыста дериг-хереклерниң өөлчегли хөй кезии элеп калган болгаш конструкциязы эргижирээн.

Төп статистика эргелелинин медээзин өзүгаар алырга, 1962 чылда машина тудуушкунунда металл кестирер станоктарның 26 хуузу, дарган-тапталга машиналарының 27 хуузу чээрби чылдардан ажыг үеде эдилеттинген болуп турар. Оон туржук, бүдүрүлгеге 40 чыл бурунгаар киирген 8 муң металл кестирер станоктар болгаш 3 муң дарган-тапталга машиналары ам-даа ажыглалда турбушаан. Ол станоктарда ам үшкү салгалдың кижилери ажылдап турар. Ол дээрге бүдүрүлге дериг-хереклери эвес, а чүүн-даа мурнунда музей экспонаттары-дыр оң. Бис маңаа кончуг хөйну чидирип турар бис.

Ийи чүс муң эргижирээн металл кестирер станоктарны болгаш үжен муң дарган-тапталга машиналарын солуурга,— а мону ийи-үш чыл дургузунда кылып болур — ам бар шөлдерге продукция бүдүрерин амгы деннел-биле алырга 35-тен эвээш эвес хууга көвүдедир арганы бээр.

Эргижирээн дериг-хереклерни солуур дугайында айтырыгны шиитпирлээри чүгле машина тудуушкунунуң эвес, үлетпүрүнүң өске-даа адырларының сонгаарладып болбас сорулгазы болур. План органнары, совнархозтар, үлетпүрүнүң партия организациялары моон ужурун эки ылгарадып, эрги дериг-хереклерни улам бүдүрүкчүлүг дериг-хереклер-биле солуурун баш бурунгаар көөр ужурлуг.

Ылангыя ам үеде онза чугула ужур-дузалыг болуп турар, үлетпүр бүдүрүлгезин специализастаар дугайын ТК-ның ноябрь Пленумунга тодаргай чугаалашкан болгай. Экономиканы хөгжүдеринге специализация улуг перспективаны ажыдып турар, ынчалза-даа бисте бүдүрүлгени специализастаар талазы-биле ажылдар ам-даа божум чоруп турары элдептиг. Бо чорук мону чевен ылып турарындан болуп турар. Бүдүрүлгелериниң аразында удур-дедир деткижер харылзаа бар апарган, ол харылзаа хөй чылдарның дургузунда туруп келген, а бистер ону долгандыр ээргилип, бот-боттарывыска дегжиривистен коргуп, херекти экижидер дээш шиитпирлиг базымнарны кылбайн турар-дыр бис.

Саазын кырынга бүгү чүүлдер көрдүнген, а практика кырынга келгеш чер албас болур чорук үргүлчү болгулаар болгай. Завод бүрүзү — ол дээрге хөй талалыг бүдүрүлге, ында бодунуң шуткулга цеги, бодунуң термиктиг болгаш инструмент цехтери бар—шуптузу-ла «бодунуу» де! Ол шын бе ынчаш. Шын эвес.

Ынчаарга бо айтырыгны шиитпирлээриниң оруу кандыгыл? Хамыктын мурнунда бүдүрүлгени специализастаарын улус ажыл-агый планнарын дамчыштыр, бир эвес ынчаар чугаалап болур чүве болза, албадаашкынбиле чорудар херек, ол сорулгага капитал салыышкыннарны болгаш материал-техниктиг хөрөнгилерни тускай көөр ужурлуг.

Специализастаан бүдүрүлгени тургузар болгаш организастаар талазыбиле тодаргай хемчеглерни үлетпүр адырларын хөгжүдериниң планнарынга киирер ужурлуг. Технология талазы-биле чаңгыс аай продукцияны бүдүрүлгениң шуудулга аргазын, хөй күш үнер болгаш аар ажылдарны комплексилиг механизастаар болгаш автоматчыдарын калбаа-биле нептередир арганы берип турар өң таарымчалыг, өң ажыктыг хемчээлдерге бүдүрерин ол планнарга баш бурунгаар көөр ужурлуг.

Бистиң чуртувустуң үлетпүрүнүң бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли улуг болгаш хөй-хөй адырлардан тургустунган. Бүдүрүлгениң хөгжүлдезинин деңнели чер болганда чаңгыс аай эвес: бир адырлар специализастаан бүдүрүлгелерни организастаарынга элээн чедишкен, өскелери чедишпээн болгулаар. Оон ужурунда специализастаан бүдүрүлгелерни организастаарын удаа-дараалаштыр өгелээри ажыктыг ышкаш, оон-биле кады кайы-бир адырның болгаш үлетпүр кылыгларын хөй-биле бүдүрериниң чугулазын барымдаалаар апаар.

Ноябрь Пленумунга инструмент бүдүрүлгезин специализастаарының эргежок чугулазын демдеглеп, специализацияны чорутканындан ап болур аажок улуг ажыктыг чүүлдериниң дугайын чугаалап турган. Инструментижин болгаш таарыштырылгаларның хөй нуруузун специализаставаан заводтарда бүдүрүп турар. Экономистериниң санааны-биле ап көөрге, аңаа чылда 300 миллиондан эвээш эвес рубль когаралдыг болуп турар бис.

Инструмент үлетпүрүн специализастаарының сорулгазын ам черле шиитпирлээр төлээде чүү кылыр ужурлугул? Хамыктың мурнунда совнархозтар болгаш планнаар органнар бо херекти эки билип алыры эргежок чугула. Чаңгыс аай кылыларны тускай заводтарга бүдүрер кылдыр специализастаарны, завод дерилгезин дээре ажыглаарын чедип алыры эргежок чугула боор, ону кылырда чамдык заводтарга хереглеттинер инструментини болгаш таарыштырылгаларны массалыы-биле бүдүрерин организастаар төлээде, оларны тускайлап тургузары негеттинип турар. Ындыг таварылгада инструментини специализаставаан заводтарга бүдүрбес болу бээр.

Харьков совнархозу машина тудуунуң заводтарының бирээзин тускайлааш, ону кестирер инструмент бүдүрер кылдыр специализастазны шын-дыр. Львов совнархозу алмаз бүдүрүлгезин төпчүдерин организастаар арганы база ындыг янзы-биле тыпкан. Маңаа бистиң дыннаанывыс москвачы эштер бо айтырыгны базала шыңгыы көрүп турар-дыр. Россия Федерациязының хөй-хөй совнархозтары бо айтырыгның талазы-биле саналдарны ам дээрезинде үгле ажылдап кылып турары харааданчыг.

Инструмент бүдүрүлгезин специализастаар талазы-биле ажылды бирги өөлчегде совнархозтарның болгаш экономиктиг улуг районнарның хемчээлинге чорудар болза чогуур ышкаш. Оон дараазында ССРЭ-нин Күрпланы бүгү чурттуң хереглелиниң хемчээлинге инструментини специализастаан бүдүрүлгелерин тургузар талазы-биле хемчеглериң алыр ужурлуг. Ырак болгаш уткуштур сөөртүр ажык чок сөөртүлгелерни болдурбас төлээде, инструмент бүдүрүлгезин география талазы-биле шын сайгара тургузарын барымдаалап, ону угаазылалдыг кылыр ужурлуг болбайнаан. Ол дээрге бистиң аажок улуг курлавырывыстыр, ынчангаш инструмент бүдүрүлгезин специализастаарын бүгү ажылагый болгаш партия органнары холга алыр ужурлуг.

Металл кылыларны — эзриил аймаанын болгаш быжыглаар кезектерниң бүдүрүлгезин төпчүдериниң болгаш специализастаарының айтырыы биче эвес чугула айтырыг болуп турар. Чеди чылдың эткен дөрт чылдарының дургузунда бисте металл кылыларны бүдүрүп үндүрери барык ийи катап өскен болгаш амгы үеде чылда 4 миллион тоннадан ажыг турар. Ынчанмыжежок оларга хереглел үгле чартык кезииниден биче-ле ажыр хандыртынып турар.

Бистиң чуртувуста металл кылыларның бүдүрүлгезин дыка быдараткан. Чижээ, быжыглаар кылыларны 1350 бүдүрүлгелер кылып турар, оларның үгле 18-зи специализастаттынган бүдүрүлгелер болуп турар. Каннаар электрородтарны 230 бүдүрүлгелерде чорудуп турар, оларның үгле 11 специализастаан бүдүрүлгелер болуп турар.

Специализастаан бүдүрүлгелерде бүдүрүп турар металл кылыларның чедишпейн турар чоруу оларны өске бүдүрүлгелерге бөдүүн арга-биле бүдүрер ужурга таварыштырып турар. А ол чорук металлдарның болгаш акша хөрөнгилериниң аажок хөй ажыр чарыгдалын болдуруп турар. Тодаргай чижек бо-дур. Мурнуу-Урал совнархозтуң Магнитогорскиде металл кылыглар заводунга 4×12 милиметр хемчээлдиг бир тонна металл кылыглар бүдүрериниң үнези 303 рубль, а ол-ла совнархозтуң Миасста «Электроаппарат» заводунда—1540 рубль болуп турар. Ол заводта эштер мырынай-ла алдынээриилдерни кылып турарлар.

Чеди чылдың төнчүзүнде быжыглаар кылыларның бүдүрүлгезинин планнаттынган хемчээлин специализастаан бүдүрүлгеже шилчидер чорук чыл бүрүде 300 миллион ажыг рубльди болгаш 400 муң тонна хире металлды камнап алыр арганы бээрин саналгалар көргүзүп турар.

Завод бүрүзүнге-ле металл кылыглар бүдүрерин соксадыр, быжыглзар кылыгларның бүгү хевирлерин бүдүрерин төпчүдер, ону чаңгыс аай болгаш эптиг болдурарын баштай таарыштырган соонда кылыр ужурлуг.

Сөөлгү чылдарның дургузунда шуткулганың болгаш тапталганың бүдүрүлгезин төпчүдер дугайында эвээш эвес шиитпирлерни үндүрүп келген, ынчалза-даа ол шиитпирлер багай күүсеттинип турар. Шуткуур болгаш таптаар ажылдарны ам-даа хөй-хөй чартык кустаржы технологиялыг, эргижирип калган дерилгелиг үүрмек шуткуушкун болгаш тапталга цехтеринге ам-даа кылбышаан турар. Россия Федерациязында чылда бир тонна чедир шуткулга кылыр үүомек шуткулга цехтериниң саны шой шуткулга талазы-биле 50 ажыг хуу, каң шуткулга талазы-биле 60 ажыг хуу болуп турар. Ол цехтерде бүдүрүп турар шой шуткулгаларның бир тонназының бот-үнези ортумаа-биле 170 ажыг рубль болуп турар, ынчаарга улуг цехтерге бүдүрген бир тонна шуткулганың бот-үнези 90 рубль болуп турар.

Специализастаан шуткулганы болгаш тапталганы организастаар талазы-биле ажыл-херекти шиитпирлиг өжүжидер херек.

Кезектерни артык деңзилиг кылдыр шуткувас, механиктиг ажылдап кылыышкыны хөй-биле негеттинмес азы шуут чок болдурар төлээде, бедик механизастаттынган болгаш эң ылаптыг шуткулга бүдүрүлгезин хөгжүдери эргежок чугула. Дарганнаптаптаар бүдүрүлге база-ла ол угланыышкын-биле хөгжүүр ужурлуг. Ындыг болза-даа ол дугайында металл ажылдап кылыр бүдүрүлгениң структуразын эде көрүп, дарганнаптаптаар болгаш шуткуур машиналарның бүдүрүлгезинин бот-дензизин бедидип болур.

Бис техниктиг политика-биле бүдүрүлгениң эң шыңгыы төпчүдүлгезин боттандырган болгаш эртем-шинчилел, төлевилел институттарын болгаш конструктор бюроларын специализастаарын чедип ап турар бис. Ол чорук машиналарның дыка хөй кезектерин, чижээ, шестерни бүдүрүлгезин төпчүткен, үгле чаңгыс аай болдурар болгаш организастаар арганы эвес, харын база белдирлериниң болгаш машиналарның чаа хевирлерин тургузар үеде оларны калбаа-биле ажыглаар арганы бээр. Бо айтырыгларны шиитпирлээри оожум чоруп, адырлар аайы-биле комитеттер ам-даа шушпен ажылдыг болуп турары харааданчыг-дыр.

Стандарттар, хемчевир болгаш хемчег приборларының комитеди үлетпүр кылыгларын стандартизастыг, чаңгыс аай болдурар болгаш таарыштырар талазы-биле ажылды кошкак чорудуп турар.

Планныг ажыл-агыйлыг болгаш төпчүткен удуртулгалыг бистиң чуртувуста үлетпүр кылыгларын стандартизастаар болгаш таарыштырар талазы-биле шынгыы чурумну боттандырарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар бар ышкаш кылдыр сагындырып келир. Харын капиталистиг чурттарның байдалдарынга безин стандартизацияны сайзырангайжыырынга чедирген, а элээн хөй таварылгаларда стандартизация ында национал кызыгаарларны безин аажберген. А бисте үлетпүр кылыгларның стандартизациязының болгаш таарыштырылгазының талазы-биле хөрөкте үй-балай чүүлдер кончуг хөй болуп турары элдептиг.

Бо херекти даштыкыдан дээре тургузарынга бүгү аргалар бисте бар болуп турар, анаа чүгле организас талазы-биле корум-чурум чок чорук шаптыктап турар. Стандарттар комитеди бо айтырыгның талазы-биле өзулуг башкарыкчы болган турар төлээде, ооң ролюн бедидери эргежок чугула.

Техниканы болгаш технологияны сайзырангайжыдарында аажок улуг курлавырлар бар. Менээ тайылбыр бижик берген чүве, үлетпүрде кара металлдарның бүгү прокадынын 60 чыгам хуузун машина тудуунга чарыгдап турары ол тайылбыр бижикте айытканындан иле болуп турар. Ынчаарга барык 10 миллион тонна азы чарыгдаттынып турар металлдың бештин бир кезии догланчы болуп үнүп турар.

Ол дээрге аажок улуг чидириглер-дир. Олар машина тудуушкунунда метталлдарны ажылдап кылырынга депшилгелиг аргаларны хереглевейн турарындан, а прокаттың камналгалыг хевирлерин металлургтарның амдаа эвээш үндүрүп турарындан болуп турар.

Кара металлургия болза кан прокаттын, хоорзаларның болгаш металл кылыгларның камналгалыг хевирлери-биле машина тудуушкунунуң, тудугнуң болгаш транспорттуң хереглелериниң хандырбайн турар. Бисте бүгү-ле кан прокаттарның бөлгаш хоорзаларның 80 ажыг хуузу термиктиг ажылдап кылыышкын чокка ажыглаттынып турар. Ынчаарга термиктиг ажылдап кылыышкынның күсели-биле прокаттын, кан хоорзаларның болгаш металл кылыгларының быжыын ийи-үш катап улгаттырып болур.

Металлургия заводтары прокаттың кандыг ассортиментилерин кылып үндүрүп турарын, база машина тудуушкунунуң үлетпүрүн шынарлыг прокат болгаш камналгалыг хевирлер-биле хандырар төлээде, херектиг мөрканарның база херектиг хевирлерниң металлдарын бүдүрерин чедип алырын бистиң металлургтарывыс бүгү талазы-биле өөренип көрген турары чугула.

Ынчаарга машина тудукчулары болза, металлургия заводтарының улам-на хөй хемчээлдин-биле берип болуру камналгалыг ындыг хевирлерин машиналар конструкцияларынга идепкейлии-биле хереглээр үлээлгелиглер. Украинада Дзержинский аттыг заводка 1959 чылда кылып үндүрген, солуп турар хевиринг дөрбелчин хевирлиг өйүп белеткээн 44 кылыгларны бүдүрерин шиңгээдип алган, доора ээрилчек прокат станынга чагыглар үргүлчү-ле долу кылдыр келбейн турар дугайында шынзылганы бистиң чөвүлел хуралывыстың үезинде менээ бергеннер. Эрткен чылын ол стан чагыглар чогундан шагениң 40 ажыг хуузунда анаа турган. Ынчаарга ол станның продукциязы кончуг ажыктыг болуп турар. Ол стандан алды заводтар 11 муң тонна чыгам прокатты алгаш, барык 1,5 муң тонна металлды болгаш акша-биле 300 муң чыгам рубльди камнап алган. Бо дугайында шуткулганы болгаш тапталганы металлдың ээп каан база солуштурулгалыг хевирлери-биле солуурун кончуг дидим эвес чорудуп турар бистиң конструкторларывысты чемелээр херек. Олар эрги хевир-биле кылып турарлар, оларның боттарының «стандарттары», боттарының эрги справочниктери бар.

«Эртем болгаш техника» деп киножурналды чоокта чаа көрген мен, тургускан гидравликтиг пресске, пресс-формаже эзилдирген канны канчаар кудуп база суг-биле соодуп турарын ында көргүскен болган. Оон соонда ол канны пресстээш, түннелинде, херектиг хемчээлинге чедирерде механиктиг улуг ажылдап кылыышкын хереглеттинмес ылаптыг шын хемчээлдиг детальдарны ап турар. Ол болза детальдарны белеткээриниң дыка-ла депшилгелиг аргазыдыр. Ону калбаа-биле хереглээр болза, бистер детальдарны механиктиг арга-биле ажылдап кылырынга кезер инструментилерни болгаш станоктарны эвээш санныы-биле хереглеп, металлдарны херек чок артын каар артык кескиндилер барык чокка хереглээр аргалыг болур ийик бис.

Эзилген канның бедик температуразының салдары-биле пресс-формалар дүрген өлээр, ынчангаш детальдарны белеткээриниң ындыг аргазы калбаа-биле нептеревейн турарын менээ дыннатканнар. Машина тургузукчулары болгаш металлургтар кылыглар бүдүрериниң ол аргазын эки өөренип, бедик температурага быжыг пресс-форманы база эргежок чугула дерилгени тургузар дээш ажылдап, ол депшилгелиг арганы эң кыска хуусаада калбаа-биле ажыглаарын хандырза чогуур турган ийик.

Шестерняларны изиг болгаш соок арга-биле шөөри ышкаш тус-тус детальдарны белеткээриниң бедик бүдүрүкчүлүг ындыг бо үеги дыка хөй өске-даа аргаларның чижээ бисте бар. Металлдарның арттар кескиндилерин эвээждип турар машиналарының, инструментилернин, тапталганын, шуткулганың детальдарын белеткээриниң бар турар ындыг бүгү аргаларын шилип алгаш, оларны тускай хайгааралга ап, болдунар-ла дүргени-биле нептередири чугула турган ийик.

Машиналарның детальдарын белеткээринге депшилгелиг технологгуг аргалар бисте ам-даа эки нептеревейн турар. Инженерлернин, эртемденнерниң, ажылчын чогаадыкчыларының, эртем-шинчилел болгаш конструктор организацияларының эки саналдарын сайзырады ажылдап кылырындан, оларны бүдүрүлгеге нептередиринге чедир хөй шаг-үе эртип турар. Оон түннелинде улуг чарыгдалдар үнүп турар.

ССРЭ-нин Күрпланы болза металлургия заводтарының планнаашкынын болгаш оларның ажылының түннелдерин чүгле бүдүрген продукцияларының тоннажын барымдаалап үнелээр чурумну өскертсе чогуур. Эң-не камналгалыг продукцияларны бүдүрүп үндүрериниге дээре идиг болур, металлургия бүдүрүлгелериниң ажылынын көргүзүүлериниң үчүдүнүң ындыг системазын ажылдап кылыр херек.

Ылаңгыя чуртта канналашкын бүдүрүлгези хөгжээни-биле холбаштыр, металлдың ассортиментизин үндүрерин калбартыры онза чугула. Канналашкын болза техниктиг депшилгениң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күчүлүг чепсээ, келир үеде ооң ужур-дузазы улам улуг болур дээрзин партияның Төп Комитеди хөй удаа онзалап демдеглеп келген.

Сөөлгү дөрт чыл иштинде чуртка канналга конструкциялар барык үш катап өскен болгаш 1962 чылда 18 миллион тонна болган. Канналганың сайзырап турарының ачызында, улус ажыл-агыйы чыл бүрүде-ле барык 80 миллион рубльдің камналгазын ап турар.

Бис ам чаа беш чыл планын чогаадып өгелеп турар бис. ССРЭ-нин Күрпланы болгаш үлетпүрүнүң адырлар аайы-биле комитеттер, Патон аттыг электро канналашкын институдуби-ле кады, чуртка канналашкын бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдерин хандырар хемчеглерни чогаадып кылгаш, ол планга төлевилеп киирери чугула. Канналга конструкциялар бүдүрүп үндүрер талазы-биле специализастаттынган күчүлүг заводтарны тургускулаар, канналга материалдар болгаш дерилгелери-биле бүдүрүлгелерни хандырар херек.

Маңаа машина тудуушкунунуң дыка хөй айтырыглары тургустунуп турар, ол дээрге, улус ажыл-агыйның өске адырларында продукция бүдүрүп үндүрерин немей көвүдедир аргалар эвээш болуп турар дээрни ол эвес. Бүдүрүлгениң курлавырлары кайда-даа—энергетикада, кара болгаш өңнүг металлургияда, оттулар чүүл үлетпүрүнде, транспортта, тудугда, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, экономиканың бүгү-ле адырларында бар.

Бүдүрүлгени өстүреринге биче эвес курлавырлар камгалал үлетпүрүнде безин бар. Ынчалза-даа ол курлавырлар көшкак ажыглаттынып турар, чүге дээрге камгалал заводтарында бүдүрүлгелер хааглыг, а ындыг болганда ол бүдүрүлгелериниң ажылында четпестер, чедир кылдынмаан чүүлдер шугумчүлелге таварышпайн турар. **(Залда шимээргээшкин. Адыш часкаашкыны).**

Ынчалза-даа бо талазы-биле чүүн канчаар боор, ол заводтар демейле хааглыг болгай, эштер. Ынчалзадаа камгалал үлетпүрүнде ажылдап турар чамдык салдынчак кижилер бо чорукту ажыглап болбас.

Камгалал үлетпүрүн харыылап турган эш Устинов ам Улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелинин даргазынга томуйлаттырган. Камгалал үлетпүрүнүң бүгү байдалын ол эки билир. Ынчангаш бо ажыл-херекке ол база-ла улам-на эң эки корумчурумну тургузар дээрзинге идегеп турар бис. **(Залда шимээргээшкин. Адыш часкаашкыны).**

Капиталистиг парлалганың кылып турар шоодунчуг частырыын демдеглээри солун. Улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелинин даргазынга эш Устиновту томуйлаанывыста (камгалал үлетпүрүнде ооң ажылдап турганын олар шагда-ла билип алган турганнар),—ол парлалга болза, Совет Эвилели чуртту милитаризастаарының угланыышкынынче кирген деп түннелди кылган. Оларның оон ыңай медеглээни болза: улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелинин бажынга эш Устиновту тургускан, ынчангаш Совет Эвилели ам үүгле ракеталар кылыр апаар деп турганнар. Бо дээрге мугулай чорук-тур! Бис эш Устиновту анаа томуйлаан ужурувус болза үгле ооң ол албан-дужаалга төлептиин көрген бис. Эш Устиновтуң орнунга эш Смирновту бадылаан бис. Эш Устиновтан ол аныяк, ынчангаш, мурнунда Камгалал үлетпүрүнүң хөгжүлдезин эш Устинов харыылап турган үезинде оортан негеп турганывыс ышкаш, эш Смирновтан шак ынчаар негеп болур бис. **(Залда шимээргээшкин. Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Амгы үениң боо чепсээн тургузар болгаш бүдүрер талазы-биле сорулгаларны Камгалал үлетпүрү чедиишкинниг күүседип турар. Ынчалзадаа ол сорулгаларны эвээш чарыгдалды үндүрүп турган улам чедиишкинниг шиитпирлеп болур турган.

Камгалал үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниде бүдүрүлге күчүлери канчаар ажыглаттынып турарын Улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлели хынамчалыг өөренип көрүп база оларны улам-на долу ажыглаарын чедип алза чогуур боор.

Химия үлетпүрүнүң хөгжүлдезинин айтырыгларынче онза кичээнгей салыр болза чогуур. Химияның чаа бүдүрүлгелерин чургузарынга дыка хөй хөрөнгини күрүне киирип турар.

СЭКП ТК-ның май (1953 чылда) Пленумунуң соонда, химия үлетпүрүн дурген хөгжүдер талазыбиле элээн хөй хемчеглерни алганывыс кончуг шын болганын амыдырал көргүскен.

Сөөлгү чылдарда хөй-хөй чүүлдер кылдынган, химия үлетпүрүнде байдал улам өкижээн. Химия бүдүрүлгелериниң хемчээли өскерилген, химия продукциязын бүдүрериниң темпизиниң өзүлдези база өскерилген. Элээн каш чурагайларны көргүзейн. Чеди чылдың дөрт чылдарының дургузунда химия үлетпүрүнге барык дөрт миллиард хире рубльди салган. Ол-ла чылдар иштинде барык 200 хире чаа бүдүрүлгелерни, цехтерни болгаш аңгы-аңгы үлетпүр черлерин тургускан болгаш ажыглалга киирген. Дыка хөй бүдүрүлгелериниң күчүлери дыка өспүшаан, чаа техниканың үндезининге эде чаарты тургустунганнар.

Бо бүгүнүң түннелинде, синтетиктиг чуктарны болгаш пластмассларны бүдүрери 1,8 катап, синтетиктиг каучукту—бир бүдүн чартык катап, химиктиг удазыннарны — 1,7 катап, азоттуг чемишчидилгелерни—1,7 катап, автомобиль шиннери бүдүрери—1,4 катап өскен.

Ынчалза-даа бистиң аргаларывысты ап көөр болза химия үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге оон-даа хөй чүүлдү кылып болур турган.

Химия үлетпүрүн хөгжүдериниң талазы-биле чеди ч

Коммунистиг күш-ажылдың тиилелгезинче — ЧАҢГЫС ААЙ ОРУК-БИЛЕ

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы

Партияның Программазын амыдыралга боттандырбышаан, совет улус өндүр-улуг сорулгаже — коммунизмче бүзүрелдиг базып чоруп орар. Ол төөгүлүг ажыл-херектерниң эң мурнуку одуруунун авангардында коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің киржикчилериниң чээрби үш миллион армиязы чоруп турар. Ол алдарлыг гвардиянын төлөлекчилери апрельдің 25-те Кремльдің Улуг Ордузунга коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга чыылганнар.

Төрээн чуртка чүткүлдүг бараан болурунун, бедик медерелдиг чоруктун үлегер-чижээн боттарының күш-ажылы-биле көргүскен маадырлар, үлетпүрүн, транспорттун, тудугнун болгаш көдээ ажыл-агыйның чаартыкчылары кылдынган ишти түннеп көөр, келир үеде сорулгаларны тодарадып алыры-биле Кремльде чедип келгеннер. Чөвүлел хуралдың киржикчилериниң аразында — эртем-шинчилел болгаш чогаадыкчы организацияларда коммунистиг күш-ажыл дээш демиселдің активчилери, эртемденнер, чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар, а ол ышкаш медицина, садыг, ниитиниң чемненилге албан черлериниң, коммунал ажыл-агыйныц кылдакчылары, бистиң улузувустуң культуразын болгаш чаагай байдалын улам экижидеринге идиг берип турар кижилер бар. Келир үениң орук ажыдыкчыларының Бүгү-эвилел слёдунда партия, комсомол, профэвилел, ажыл-агый организацияларының ажылдакчылары база киржип турар. Ниитизи-биле 2300 кижи ук чөвүлел хуралда киржип турар.

Эштер: **Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Деич, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин** оларның президиумге көстүп кээриг-билек-ле чөвүлел хуралдың киржикчилери диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле хүндүлеп уткаан.

ВЦСПС-тин даргазы **В. В. Гришин** эге сөс чугаалаан. Бөгүнгү чөвүлел хуралдың киржикчилери моон бүдүүзүнде, үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле Бүгү-россий чөвүдел хуралынга олурушкаш, эш Н. С. Хрущевтун хандыр утка-шынарлыг, тергиин чугула чугаазын дыңнааннар. Ол чугаанның бир кезээнде, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің хөгжүлдезинің талазы-биле ажылды түннел байыткан, оон эчис оруун додузу-биле айтып чыыткан деп, ол демделгээн.

Польшаның, Румынияның, Чехословакияның болгаш Югославияның, Моолдун, Кубаның, Корей Улус Демократтыг Республиканың, Вьетнам Демократтыг Республиканың, Венгрияның, Болгарияның профэвилелдериниң төлөлери, Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының ПДФ-тің чингине секретары Луи Сайянга баштаткан төлөлери—даштыкы аалчылар чыылганнарга изиг байыр чедирген.

Эш Н. С. Хрущевту баштадыр СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннери составтыг Хүндүлүг президиумну диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле сонгаан.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга СЭКП Төп Комитединин чедирген байыры келген-дир деп хуралдың даргалакчызы дыңнаткан. Оон текстизин СЭКП ТК-ның секретары **А. П. Рудаков** номчаан.

Ында чугаалап турары болза, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин тергиин улуг чогаадыкчы тургузукчу күш болу берген. Социалистиг экономиканың соксаал чок өзүлдезиниң болгаш болбаазыраңгайжыдылгазының, чаа кижини кижизидериниң болгаш коммунистиг ниитилел харылзааларының хевирлеттинериниң удуртткан бригада бир лавадан хөмүр даш казып тывар талазы-биле делегей рекордун тургускан. Ол бригада бир ай иштинде 80.039 тонна хөмүр дашты берген. Татар АССР-де «Алькеевнефть» тывыш эргелелинде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Валеев удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы нефть тывар талазы-биле бедик түнелдерни чедип алган.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин көдээниң амыдыралының бүгү талаларынга чаагай салдарны чедирип турар. Көдээ ажылишчилериниң хөй-хөй коллективтери көдээ ажыл-агый бүдүүлгезиниң бүгү адырларын дүрген көдүрери дээш демиселдин авангардында чоруп турар. Коммунистиг күш-ажыл бүдүүлгезиниң ады дээш чаржып турар Краснодар крайның «Урупский» совхозунун коллективи сөөлгү чылдарда бедик болгаш туруштуг дужуттерни—бода тараалардың 33 центнер тараазын база кукурузаның 50 центнер дүжүдүн гектар бүрүзүнден ап турар. Ростов областың «Гигант» совхозунун коллективи 1962 чылда бир центнер тараа бүдүреринге чүгле 22 минутаны, азы АКШ-таазынга бодаарга 2,5 катап эвээш минутаны чарыгдаан. Винница областың СЭКП XX съездизи аттыг колхозунун звено удуртукчузу, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, бо чөвүлел хуралдың киржикчизи Раиса Пасечник улуг чедишкиннерни чедип алган. Оон звенозу эрткен чылын 100 гектар тарылгаларның гектар бүрүзүнден кукурузаның 109 центнер тараазын ажаап алган. Ол болза американ Гарстың фермазынга алганындан дүжүдү бүдүн чартык катап бедик база Иллинойс деп америк штаттың фермерлериниң чедишкиннериниң үш катап хөй болуп турар. Эш Пасечниктиң звенозунун чедишкиннериниң чажыды болза, билиглерни шингээдип алганында, эртемнин болгаш мурнакчы дужулганын берип турары бүгү-ле чаа үүлдерни ажыглаанында болур.

Бүдүүлгениң кайгамчыктыг мурнакчылары мал ажылында база өскен деп илеткелчи демделгээн.

Эртем-шинчилел институттарының, төлевилел болгаш конструктор организацияларының ажылдакчылары коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге идепкейлиг киржип турар. Эртем ажылдакчылары улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң эртем-техниктиг айтырыгларын дүрген шиитпирлээр, депшилгелиг технологтуг чорудулгаларны тургузар, чаа техниканы нептередир, эртемниң бүдүүлге-биле харылзаазын быжыглаар хүлээлгелерни ап турар.

Бүдүүлгениң күрлавырларын тодарадып, чугула техниктиг айтырыгларны шиитпирлээринге тускай чогаадыкчы бригадаларны тургузуп, эртемденнерниң болгаш бүдүүлгелерниң ажылдакчыларының аразында керээлерни чарып турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге эртемниң болгаш инженер-техниктиг хөй-ниитиниң киржириниң янзы-бүрү хевирлерин амыдырал идип үндүрген деп В. В. Гришин чугаалаан. Амты үеде үлетпүрде, тудугда, транспортта, эртем черлеринде 16 мүн хөй-ниитиниң конструктор болгаш технология бюроларын, 14 мүн хөй-ниитиниң бюроларын болгаш экономика анализтаарының бөлүктерин, 8 мүн техника информациязының бюроларын, мүн-мүн чаартыкчыларның, хөй-ниитиниң эртем-шинчилел институттарының, дужулга черлериниң чөвүлелдерин болгаш өске-даа чогаадыкчы каттыжылгаларын тургускулаан. Олар чедишкинниг ажылдап турарлар. Ол бот-тывынгыр каттыжышкыннарда миллион ажыг инженерлер, эртемденнер, чаартыкчы ажылчыннар ажылдап турарлар.

Ажылчы чоннарның техниктиг чогаадыкчы чоруунун хөгжүлдезинге, чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның база эртем-техника ниитилелдериниң организациялары улуг идигни берип турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин оларның хүрээлерин калбарткан болгаш техниканың бурунгаар депшилгези дээш демиселге оларның ролюн күштелдирген. Ол организациялар амгы үеде 5 миллион ажыг кижини каттыштырып турар. Чогаадыкчылар болгаш рационализаторлар чаартыкчы саналдарны амыдыралга боттандырып тургаш, 10 миллиард рубль экономияны чеди чылдың фондузунга киирер деп сөзүн бергеннер. Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны амыдыралга боттандырарындан чеди чылдың эткен дөртү чылдарында 6 миллиард ажыг рубль камнап алдынган.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин амгы үеде совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү-ле талаларын, база хоорайның болгаш көдээниң ажылчы чоннарын долузубиле хаара туткан. Ол шимчээшкинде беш мүн хире медицина ажылдакчылары, миллион хире садыгның болгаш хөй-ниити чемненилгезиниң ажылдакчылары киржип турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинче культура чердериниң, улус өөредилгезиниң болгаш коммунал ажыл-агый черлериниң ажылдакчылары улам-на калбаа-биле киржип турарлар. Ол шимчээшкин болза, улус ажыл-агыйының бүдүүкчүлүг эвес адырларынга, ажылдакчыларны оларга бердинген херектерге, ажылчы чоннарның негелдерингe сагыш-човангыр, кичээнгейлиг хамаарылга дээш бедик харысалгалыг кылдыр кижизидериниң школазы болу берген.

Партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның шиитпирлеринге дүүштүр, улус ажыл-агыйының бүгүле адырларында коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің киржикчилериниң мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн улам бедидеринге онза кичээнгейни салып турар. Күш-ажылдың делегейге эң бедик бүдүүкчүлүүн чедип алыры — коммунизм хөрээниң тиилелгезин хандырганы ол болур. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчылары амгы үеде АКШ-та күш-ажылдың бүдүүкчүлүүнүң деңнелин шагда-ла ажыл каапканнар. Ам миллион-миллион ажылчыннарга база шак ындыг күш-ажылдың бүдүүкчүлүг чоруун чедип алырынга дузалаары чугула. Күш-ажылдың бүдүүкчүлүүнүң чайгылыш чок өзүүшкүнүнүң үндезини болур техниктиг бурунгаар хөгжүлдениң темпилерин дүргедедири—ол сорулганы шиитпирлээриниң оруу болур.

Күш-ажылдың бүдүүкчүлүүнүң өзүлдези, чаа техника дээш, продукциянын бедик шынары дээш демисел, күш-ажылды эртем өзүзү-биле организастаары боттарының аразында быжыг харылзаалыг. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің киржикчилери, күш-ажылды эртем өзүзү-биле организастаары дээш, база бүдүүлгениң культуразы дээш демиселге боттарының үлегерин көргүзүп турарлар. Ажыл шагын бүдүүкчүлүг ажыглаары, мергежилдерни аралаштыр дакпырлаары, хары угда хөй станоктарга ажылдаарын нептередири дээш демиселди олар организастап турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыштың киржикчилериниң кичээнгейинге ол айтыыглар мурнуку хевээр артар ужурлуг.

Коммунистиг идейлиг чорукту, угаан-бодалдың байлаан, мораль талазы-биле арыг болгаш күш-шыдал талазы-биле сайыраңгай чорукту бодунга таарымчалыг кылдыр шингээткен, бүгү тала-биле сайыраңгай чаа кижини кижизидерин бистин партиявыс коммунистиг тургузуушкуннун эң-не кол сорулгаларының бирээзи кылдыр идип үнүүрген деп, илеткелчи демделгээн. Чаа кижини кижизидери—ол дээрге хамыктың мурнунда ниитилелдиң чаагай чоруу дээш күш-ажылга ынакшыл болгаш хүндүлел, күш-ажылчы дадыгышкын-дыр.

Коммунистиг тургузуушкуннун, шалыпкын техниктиг депшилгениң үезинде, күш-ажыл кижиниң культура-техниктиг доктаамал өзүлдезин, калбак билдилиг, хөй эртем-билиглиг болурун улам улуу-биле негеп турар. Бодунун хөрээнге мергежилин бедидери бистиң үениң мурнакчы кижилериниң амыдыралчы негелдези болу берген. Коммунистиг күш-ажылдың коллективтериниң болгаш шалыпчыларының эң чугула хүлээлгелериниң бирээзи ол. Заочно болгаш кежээки институттарда, техникумнарда, ажылчын болгаш көдээ аныяктарның школаларында амгы үеде чеди миллион хире ажылчыннар, албан-хаакчылар, колхозчулар бүдүүлгеден хоорулбайн өөренип турарлар. Ол болза коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мырыңай эгезинде турганындан ийи катап хөй-дүр. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің киржикчилериниң инициативазы-биле ниити билиглерниң, техниктиг болгаш экономиктиг өөредилгелериниң чаа хевирлери тыптып келгилээн.

Чарыштың төөгүзүнде бир-ле дугаар, миллион-миллион ажыл-ишчилер чүгле ортумак азы дээди эртемни чедип алыр, хөй мергежилди шингээдип алыр дээш хүлээлге ап турар эвес, харын боттарының чедип алган билининге ооҗургавайн, ону улам бедидер дээш доктаамал өөренирин, литератураны, музыканы, уран-чурулганы шингээдип алырын база хүлээнип турар деп, В. В. Гришин демделгээн.

Күш-ажылды өөредилге-биле, ниитиниң ажыл-чорудулгазы-биле дүүштүрер болза, кижиниң чаа мөзү-шынарларының хевирлеттинериниң, ону коллективнамниң өзүзүнга кижизидеринге идепкейлиг дузалаар. Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыштың чорудулгазында бот-бодунга идегежир, хүндүлежир болгаш ак-сеткилдиг дузалажыр чорук кижилерге тургуступар, шак-үеге, күш-ажылга, материалдыг үнелиг үүлдерге камныг болурунга кижидер чаңчыгар. Ол бүгү болза бүдүүлгеге болгаш ниитиниң амыдыралынга чаа байдалды тургузар.

Чаа кижини — коммунизм дээш демиселдиң быжыг туруштуг болгаш бүзүрелдиг демиселчизин кижизидери коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің эң чугула сорулгаларының бирээзи болур деп илеткелчи демделгээн.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин улуг көдүрлүүшкүнде туруп турар. Ынчалза-даа оон организастаашкынында четпестер база бар деп, В. В. Гришин демделгээн.

Профэвилел организацияларының сорулгазы — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни удуртуруп экижидери, оон бүгү хевирлерин деткиири, коммунистиг күш-ажылдың коллективтериниң болгаш шалыпчыларының чарыжын хөгжүдери, чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның, эртем-техниктиг ниитилелдериниң, ажылчы чоннарның бот-тывынгыр чогаадыкчы коллективтериниң хүрээлерин калбартыры, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге улам-на чаа, миллион-миллион ажылчы чоннарны хандыдары, ол шимчээшкин улам-на массалыг, бүгү улустуу болган турарын чедип алыры болур.

Мурнакчы дужулганы пропагандаалаар болгаш шингээдип ажыглаар талазы-биле ажылды шынгыы экижидери, хожудан турарларны аная үндезилээш өөр тырттары эргежок чугула деп илеткелчи демделгээн. Коммунистиг күш-ажылдың коллективтериниң баазазынга көргүзүүлүг бүдүүлгелерни, совхозтарны, цехтерни, салбырларны болгаш фермаларны тургузары, мурнакчы дужулганың школаларын организастаары, дужулга солчуру-биле семинарларны, техниктиг конференцияларны, адырлар аайы-биле чөвүлел хуралдарны чорудары ажыктыг болур. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің киржикчилери болза ол шимчээшкиннің хемчээлдерингe кызыгаарланмайн, а бодунун салдарын бүгү ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга нептередип калбарткан, бүгү үүлдерге, кезээде үлегер-чижек болган турары, эш-өөрлерин ажылга хандыкыыткан, оларга боттарының дужулгазын болгаш билиглерин дамчыдып берген, хожудан турарларга дузаны көргүскен база аная үндезилээш ниити көдүрлүүшкүнү чедип алган турары эргежок чугула.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге калбак массаларны хандыдып, мурнакчы дужулганы пропагандаалаар болгаш шингээдип ажыглааш, ону эң калбак массаларның хөрээ кылып, ажылчы чоннарның медерелдиг чоруун бүгү хемчег-биле бедидип база күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыдып тургаш, бистер коммунистиг күш-ажылдың ниитилелгезинче чаңгыс аай калбак фронт-биле чоруур бис деп, В. В. Гришин чугаалаан.

Эш В. В. ГРИШИННИҢ илеткели

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга апрель 25-те «Коммунизмни түргузары—дириг чогаадыкчы чорук, миллион-миллион ажылчы чоннарның маадырлыг күш-ажылы» деп илеткел кылып турган, ВЦСПС-тин даргазы **В. В. Гришин** мынча деп чугаалаан:

Үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле Бүгү-россий чөвүлел хуралынга чүве чугаалаан, СЭКП ТК-ның Бирги Секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң тода, сорук киирикчи чугаазын бистер шуптувус аажок магадап дыңнадывыс. Эш Н. С. Хрущев бодунун чугаазынга бистиң чурттуң экономиказының хөгжүлдезиниң ханы анализин берген, чеди чылдың онаалдары канчаар күүсеттинип турарын көргүскен, бүдүүлгенин курлавырларын эки ажыглаары дээш, партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга дүрген боттандырары дээш демиселге үлетпүр, транспорт болгаш тудуг ажылдакчыларының мурнунга чугула сорулгаларны идип үндүрген.

Эш Н. С. Хрущев коммунистиг тургузуушкунга ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин хөгжүдериниң шиитпирлер ужур-дузазын демделгээн, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинче улуг кичээнгейни салган. Ажылчы чоннарның бедик медерелдиг чоруу тода илереттинип турар ол шимчээшкин хөй-ниитиниң улуг күжү кылдыр хуула берген. Ол шимчээшкиннің киржикчилери болза, ам чүгле келир үениң хайгыылчылары эвес, харын ол болза коммунизм тургузукчуларының ёзулуг гвардиязы-дыр деп эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазының кол утка-шынары болза ниитилел хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазына дүргедедикчи салдарны көргүзүп турар партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин, оон хүлээп алганы СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырар дээш бүгү улустуң демисели болуп турар деп илеткелчи оон ынай чугаалаан. Бистиң партиявыс, совет улус коммунистиг тургузуушкуннуң улуг сорулгазын төөгүге бир-ле дугаар шиитпирлеп, кижи төрелгетенниң дээди идеалдарын—тайбыңны, күш-ажылды, хосталганы, дең эргени, акы-дүнмалышкы чорукту болгаш бүгү улустарның аас-кежиин бадыткаар хүлээлгелиг эң-не сайзыраңгай, эң-не чөптүг ниитилел тургузуун тургузуп турар.

Социализм болза күш-ажылга кижилерниң хамаарылгазын үндезинибиле өскерткен. Мөлчүгделдиг хилинчээнден хосталган совет ниитилелде күш-ажыл кижиниң үнелиг чоруунун кол хемчээкчизи, ниитилелдиң херээ апарган. Күш-ажылчы кижилерге хамаарылга база үндезини-биле өскерилген. Социализм тиилээн чурттуң байдалдарында ышкаш күш-ажылдың кижизи ындыг кичээнгей болгаш сагыш салыышкын-биле төөгүге кажан-даа бүргеттирип чорбаан. Чогум-на оон ужурунда массалыг күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук, кижилерниң эки, бүдүүкчүлүг ажылдаар чүткүлү бисте аная, хүн бүрүнүң фактылары болу берген.

Коммунистиг тургузуушкуннуң чорудулгазынга күш-ажылдың чаа-чаа хевирлери тыптып база улам-на бадыткаттынып турар. В. И. Ленинниң «Улуг эгелээшкин» деп адааны баштайгы коммунистиг субботниктерден эгелээш күш-ажылдың чаа-чаа хевирлерин нептередири дээш калбак массаларның демисели үзүктел чок хөгжүп, улам улуг калбарыышкынныг болуп турар. Ол ам миллион-миллион ажылчы чоннарны хаара туткан болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш бүгү улустуң күш-ажылчы чарыжынга, массалыг шимчээшкининге бодунун тодаргай илергейлелин тып турар. Улустуң чогаадыкчы чоруу-биле төөрүттүнген ол шимчээшкин кыска хуусаа иштинде массалыг күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруктун болгаш ажылчы чоннарны кижизидериниң школазы кылдыр хуула берген. Ол шимчээшкин чүгле материалдыг бүдүүлгени эвес, харын база эртемни, бүдүүлге эвес адырларны, амыдыралды, культураны хаара туткан. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинче ажылчы чоннарның улам хөй кезектери кирип турар. Моон-биле кады дыка хөй алдарлыг патриотчу эгелээшкиннериң адыгжылары болуп, авангардында чоруп турар совет аныяктар, алдарлыг ленинчи комсомол ол шимчээшкинде идепкейлиг киржип турарын онзалап демделгезе чогуур.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни хөгжүдеринге 1960 чылда коммунистиг күш-ажыл бригадаларының болгаш шалыпчыларының чарыжының мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы улуг ужур-дузалыг болган. Эрткен үш чыл дургузунда коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің киржикчилериниң саны барык-ла беш катап көвүдээн болгаш ам 23 миллион ажыг кижи болуп турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин Совет Эвилелиниң бүгү-ле акы-дүңма республикаларында шапкын хөгжүп турар. Ол шимчээшкин чурттуң улуг-улуг индустриалдыг болгаш культурлуг төптеринде улам калбарган. Коммунистиг күш-ажылдың коллективтериниң болгаш шалыпчыларының чарыжы төрүттүнген, бистиң Төрээн чуртувустуң пайысылалы—Москвада ук шимчээшкинге барык-ла ийи миллион ажылчыннар, инженерлер, техниктер болгаш албан-хаакчылар киржип турар. Ленинградта, Свердловскиде, Харьковта, Запорожьеде, Горькийде, Новосибирскиде, Воронежте болгаш өске-даа хоорайларда үлетпүр бүдүүлгелери болгаш тудуглар чаржып турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш чарышка бүдүүлгелериниң бүдүн-бүдүн коллективтери улам хөй-биле киржип турар.

4 миллион ажылчыннарны каттыштырып турар ийи мүн ажыг бүдүүлгелер, 38 мүн цехтер, участоктар болгаш фермалар, 360 мүн бригадалар коммунистиг күш-ажылдың коллективтери деп атты чаалап алганнар. Бүдүүлге бригадаларының составында бактаап кирбейн турар 2 миллион 300 мүн ажылчыннар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп атты чедип алган. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. И. Гаганованың патриотчу эгелээшкиниң өзүгаар бүдүүлгениң 50 ажыг мүн мурнакчылары мурнунда хожудан турган участоктарже болгаш бригадаларже шилчээн, ынчангаш олар хожудаашкынны ажып эртер, мурнакчы бүдүүлгелерге деңнежир талазы-биле оларга дузалаан.

Партияның XXII съездизиниң соонда коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин онза өскен деп В. В. Гришин демделгээн. Бистиң чурттуң ажылчы чоннары съездиниң шиитпирлеринге күш-ажылчы идепкейлиг чоруктун күчүлүг көдүрлүүшкүнүбиле, күүнениң планнарын болгаш онаалдаларын хуусаа бетинде күүседири дээш, күш-ажылдың коммунистиг хевирлерин нептередири дээш демиселди күштелдирери-биле харылаан.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин улус ажыл-агыйының чугула адырларында, хамыктың мурнунда үлетпүрде ажажок калбарган. Бир эвес чуртта ол шимчээшкинге ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның 42 хуузу киржип турар болза, үлетпүрүнүң металлургия, нефть, химия, машина тудуушкун, электроэнергетика ышкаш ындыг адырларында—75—80 хуу, Коммунистиг күш-ажылдың коллективтериниң болгаш шалыпчыларының ады дээш бир миллион ажыг химиктер болгаш нефтичилер, ийи миллион металлургтар, үш миллион машина тудукчулары, электри үлетпүрүнүң болгаш электростанцияларының үш миллион хире ажылдакчылары чаржып турар. Совет ажылчын аңгы коммунизм тургузуушкунунга бодунун кол ролюн алдарлыы-биле күүседип турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің хөгжүлдези алдарлыг күш-ажылчы ажыл-херектер-биле демделгеттинген деп илеткелчи чугаалаан. Коммунистиг күш-ажылдың коллективиниң адын чаалап алган Магнитогорскиниң металлургия комбинадының доменщиктери делегейде күш-ажылдың эң-не бедик бүдүүкчүлүг чоруун чедип алганнар. Ол оларда АКШ-тың дээре бүдүүлгелериндээзинге бодаарга, бүдүн чартык катап бедик болган. Донецкиде «Привольнянская-Южная» деп шахтада эш Кобальчук ны, агротехниканың улуг хажыдыышкының болдуруп турар.

Дыка хөй участоктарда хөрзүн чажып тарыыр болу берген турбуже «Тес-Хем» совхозтун удуртукчулары, тускай эртемниглери үнелиг шаг-үени аная эрттирип, часкы хову ажылдарын калбартпайн турарын хүн демделгелинге моон мурнунда демделгээн болгай. Ол хорадыг практика үргүлчүлеп турар. Ол ажыл-агыйның ховуларында амга чедир шыпшын. Мындыг чорук болза Тес-Хем бүдүүлге эргелелинин удуртукчулары, тускай эртемниглери часкы хову ажылдарының өгезин алачаягаарлаашкынче киргенинин, чер-черде байдалды багай билгенинин түнели болур.

Каа-Хемниң тайга эдээнде «Тиилелге» колхозун агаар-бойдус девидедип турар. Ында чоокта чаа база катап хар чаттан. Ынчалзажок дужулглыг чер ажылдакчыларын ол коргутпайн турар. Олар часкы хову ажылдарын кыска хуусаада эрттирер дээш бүгү чүүлдерни белеткеп алганнар. Тракторларның чаштырылга агрегаттарындан аңгыда ильинкачылар эрткен чылдардагызы ышкаш чаштырылгага боду чоруур 12 комбайнарны база ажыглаар. Ол болза, тараа культураларының тарылгаазын баштайгы хүннерден эгелээш бедик темпилер-биле чорудар болгаш черни белеткээр. Сеялкалар-биле кошкан «СК-3» комбайн эки ажылдап кылып дескилээн аңгыс черге чаштырылганы чедишкинниг чорудун болурун эрткен чылдарның практиказы көргүскен. Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери ол дужулганы боттарының ховуларынга нептередир ужурлуг.

Бо хүннерде «Сельхозтехниканын» районнар салбырларының коллективтеринге улуг болгаш харысалгалыг сорулганы онааган. Олар болза, идегеддиг даяныыш болур, техника белеткелин доозар, ховуларда үрелиишкиннерни болгаш чедимче чок чоруктарны узуткаар, техниктиг ажаалдаларны организастаар талазы-биле колхозтарның болгаш совхозтарның механизаторларынга хүн бүрүнүң дузаламчызын көргүзер, аныяк механизаторларга дузалаар ужуряуг. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның хүдээлгези болза тарылганы эки агротехниканың улуг хажыдыышкының болдуруп турар.

Дыка хөй участоктарда хөрзүн чажып тарыыр болу берген турбуже «Тес-Хем» совхозтун удуртукчулары, тускай эртемниглери үнелиг шаг-үени аная эрттирип, часкы хову ажылдарын калбартпайн турарын хүн демделгелинге моон мурнунда демделгээн болгай. Ол хорадыг практика үргүлчүлеп турар. Ол ажыл-агыйның ховуларында амга чедир шыпшын. Мындыг чорук болза Тес-Хем бүдүүлге эргелелинин удуртукчулары, тускай эртемниглери часкы хову ажылдарының өгезин алачаягаарлаашкынче киргенинин, чер-черде байдалды багай билгенинин түнели болур.

Каа-Хемниң тайга эдээнде «Тиилелге» колхозун агаар-бойдус девидедип турар. Ында чоокта чаа база катап хар чаттан. Ынчалзажок дужулглыг чер ажылдакчыларын ол коргутпайн турар. Олар часкы хову ажылдарын кыска хуусаада эрттирер дээш бүгү чүүлдерни белеткеп алганнар. Тракторларның чаштырылга агрегаттарындан аңгыда ильинкачылар эрткен чылдардагызы ышкаш чаштырылгага боду чоруур 12 комбайнарны база ажыглаар. Ол болза, тараа культураларының тарылгаазын баштайгы хүннерден эгелээш бедик темпилер-биле чорудар болгаш черни белеткээр. Сеялкалар-биле кошкан «СК-3» комбайн эки ажылдап кылып дескилээн аңгыс черге чаштырылганы чедишки

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

Куба Май 1-ге белеткенип турар

ГАВАНА. СЭТА-ныҢ корреспондентизи М. БУЗИВСКИЙНИҢ дамчыдып турары болза:

КубаныҢ найысылалы — Гавана, чурттуҢ хоорайлары болгаш суурлары байырлал шинчи киир шиметтинипкен. Куба бүгү делегейниҢ ажылчы чоннарыныҢ байырлалы—Май бирге белеткенип турар. ФабрикаларныҢ, заводтарныҢ, гостиницаларныҢ бажыҢнарын болгаш чуртталга бажыҢнарын туктар, транспарантылар, лозуҢнар-биле шимээн, партияныҢ болгаш чазактыҢ удуртукчуларыныҢ, национал маадырларныҢ чуруктарын аскан.

БайырлалдыҢ чоокшулап кел чыдары бажыҢнарныҢ үүгле даштыкы шимелдези-биле эвес, а фабрикаларныҢ болгаш заводтарныҢ цехтеринде, чигир тростнигиниҢ плантацияларында база илереп турар.

КубаныҢ ажылчы чоннары байырлалга белетиелди «эки шынарлыг продукцияны хейну үндүрер!» деп лозуҢнуҢ адаа-биле чорудуп турар. Ам байырлал мурнуну социалистиг чарыны улам калбарган. Металлургтар, пас-таавычылар, таакпы кылыкчылары, чигир заводтарыныҢ ажылчыннары, чигир тростнигиниҢ ажаап алыышкынында ажылдап турар ажылчыннар чаржып турар. ФабрикаларныҢ болгаш заводтарныҢ, улусчу бүдүрүлгелериниҢ ажылчыннарыныҢ, көдээ ажыл-агый кооперативтериниҢ чедиишкиннериниҢ дугайында медээлер ХосталганыҢ ОртулуунуҢ бүгү булуҢнарындан кээп турар.

«Вангуардиа сосиалиста» заводтуҢ металлургтары мартта ийи неделяда бергининден 11 муҢ тонна хей каҢны апрельдиҢ ийи неделязыныҢ дургузунда берген. Олар «чурттуҢ экономиказынга хей металлды бээр» деп лозуҢ-биле чаржып турар.

Гуанабакоа хоорайда «Робле» фабриканыҢ пөс-таавычылары апрель айда пөстерни хүн бүрүде бүдүрерин 9 хуу немей көвүдеткен. Таакпы кылыкчылары олардан база хожудавайн турар. ГавананыҢ таакпы фабриказыныҢ тус-тус цехтеринде таакпы кылыгларны бүдүрери чарыштыҢ хүннеринде 6,3-тен 15 хуу чедир көвүдээн.

Чигир плантацияларында көдээ ажыл-агыйныҢ он-он муҢ ажылчыннары болгаш чигир тростнигин ажаап алырына киржири-биле найысылалдыҢ бүдүрүлгелериниҢ эки-тура-биле келген ажылчыннар МайныҢ бирзин телептиг уткуурунга белетиенмишаан, эрес-соруктуг ажылдап турар. Лас-Вильяс можуда мурнакчы ажылчын Мауэль Лопес Сантана бир хүнде 1.648 арроба чигир тростнигиниҢ ажаап алган (1 арроба—11,5 килограммга деҢ,—корреспондентиниҢ тайылбыры). Ажылдап кылыышкынныҢ ындыг рекордун чаҢгыс-даа ажылчын чедип албаан турган.

Чигир плантацияларыныҢ мурнакчы ажылчыннарыныҢ Май 1-ге турасхаал болдурган национал маргылдаазы апрель 28-те болур.

ЕвропаныҢ, АзияныҢ, АфриканыҢ, Латин АмериканыҢ чурттарыныҢ профэвилел төлээлери Май бириҢ байырлалынга киржири-биле Гаванада кээп турар.

Айыыл чок чорук Чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязынын Айыыл чок чорук Чөвүлели Сенегалдың кызыгаарларын болгаш агаар делгемин Португалияның үрээнинге Сенегал Республиканың удурланыышкынын чугаалажып көөрүн доозуп турар. Португалияның агрессчи үүлгедиглери удурланыышкынның үндезини болган: апрель 9-та Португалияның шериг самолёттары Сенегалдың чуртакчылыг Буньяк суурун бомбалаан болгаш боолаан.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң апрель 23-те болган хуралынга Сенегалдың, Марокконуң, Гананың болгаш Францияның төлээлекчилери санал бергеннер.

Францияның төлээлекчизи Африкада Португалияның политиказын камгалап турган. Чурттакчылыг Буньяк деп суурну бомбалааны болгаш боолааны—ол дээрге тайбыга болгаш айыыл чок чорукка кыжаныгны тургуспайн турар чүгле «таварылга-биле болган чүве-дир» дээр аян-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң кежигүннерин бүзүредирин ол ораладышкан.

Францияның төлээлекчизи Гананың болгаш Марокконуң мурнундан киирген резолюцияның төлевилелинге эренгейи-биле удурланмаан.

Резолюцияның төлевилели ылангыя Сенегалдың девискээринче Португалияның халдаашкыннарын Айыыл чок чорук Чөвүлелинден бурыы шаварын болгаш болуушкуннарның моон соңгаргы хөгжүлдезин үргүлчүнүң хайгааралынга алырынче КНО-нуң чингине секретарын кыйгырып турар.

Сенегалга удур Португалияның үүлгедии—ол дээрге таварылга-биле болган «өнчүк-чөңгээ эвес», португали колониализмниң агрессчи үүлгедии-дир дээрзин барымдаалап көөрүнче Айыыл чок чорук Чөвүлелин Марокконуң төлээзи Ахмед Таиби Бенхима кыйгырган.

Марокконуң болгаш Гананың саналдаан резолюциязының төлевилелинге удур дадагалзавайн турарын Сенегалдың төлээлекчизи Усман Сосе Диоп медеглээн. Ындыг болза-даа Португалияның агрессчи үүлгедиглери-биле холбаштыр ол резолюцияның төлевилелиниң четче шиитпирлиг эвес болуп турарынга хараадап турар мен деп, ол чугаалаан.

Резолюцияның төлевилелиниң талазы-биле бадылаашкын Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң апрель 24-те хуралынга болур ужурлуг.

Красноярскиде Енисейни кежилдир көвүрүг.
ЧУРААННАР: Красноярск хоорайда чурулга училищезиниҢ сургуулдары: Макар Монгуш биле Нанчар Баазан.

Байдал нарыыдап турар

БЕЙРУТ. (СЭТА). Иорданияда байдал улам-на дүшкүүрлүг болуп турар. Аммандан кээп турар дыннадыглар ёзугаар алырга, монархиялыг ёзучурумга удур, араб күрүнелериниҢ үш талалыг федерациязы-биле чаҢгыс эп дээш шимчээшкинни базар дээш, иордан эрге-чагыргалар бүгү хемчеглерни ап турарлар. Чуртта комендант шагы мурнуку хевээр арткан. Боочепсектиг куяк машиналар Амман хоорайда чоруп турар. Иерусалимден Рамаллахче, Наблусче болгаш Джениче чоруткан чазаглыг оруктарны дуй моондактаан, ону араб легионуҢ солдаттары камгалап турар. Орукту үзе кирер дээш, теннелчек суварундак демирлерден моондактаашкыннарны белеткээн. Наблусту бүрүү-биле бүзүүлеп турар шериг таныылдарын ол черде тарады тургускулаан.

Даштыкы агентилелдериниҢ дыннадып турары-биле алырга, Эр-рифаниҢ дүжүрткен чазааныҢ 11 кежигүннерин эрге-чагыргалар тудуп хоругдаан, чоокта чаагы чыскаалдарныҢ эгелекчилери олар болган дээр янзылыг кылдыр оларны буруудадып турар. Франс Пресс агентилелдиҢ дыннадып турары-биле алырга, иордан эрге-чагыргалар 100 ажыг кижини тудуп бажыннаан. ПарламентиниҢ 10 кежигүннерин бажыларында хоругдаан.

Ол бүгү чүүлдер турза-даа, янзыбүрү иордан хоорайларда чыскаалдар болуп турар. Ол чыскаалдарныҢ эгелекчилери студентилер болгаш үстүкү класстарныҢ өреникчилери болуп турар. АпрельдиҢ 23-те найысылалдыҢ элээн каш районнарынга чыскаалдар болгулаан. Элээн каш кижи балыглаттырган болгаш туттурган.

150 хире студентилерни тудуп хоругдаан, оларныҢ аразында балыглаттырганнар база бар деп, Рейтер агентилел дыннадып турар.

АмманныҢ төвүнге чыскаалды шериглер тарадыр сывырганынын соонда, студентилер удурланыышкынны демдээ кылдыр олурар ажыл соксадыышкынын кылган.

Жерихо хоорайдан дыннадып турары-биле алырга, боттарынаҢ черинче ээп чанарынаҢ болдунар аргазын манап турар, Палестинадан дезип келгеннериҢ лагерьлериниҢ бирээзинге шериглер чыскаалганнарны адып боолаан. Соңгу иордан хоорай Хевронга аткылажыышкын соонда дүн-хүн чок турар комендант шагын киирген.

Иорданияның хааны ХусейниҢ парлалга конференциязына «адам чуртун кагбас мен» дээн медеглели чуртка чыскаалдарныҢ чаа чалгыын болдурган. Анаа харыы кылдыр полициясы болгаш айыыл чок чоруктун күштерин күштелдирери-биле иордан эрге-чагыргалар немелде шериг кезектерин найысылалче келдирген болгаш камгалал хемчеглерин күштелдирген.

Анхела ГримаунуҢ килеңнээшкини болгаш кажыыдалы

ПАРИЖ. (СЭТА). Франкочу дээрбечилерге араатанзыг ёзу-биле өлүрткен, испан улустуҢ алдарлыг оглунуҢ кадайы Анхела ГримаунуҢ чоокта чаа Парижке болган парлалга конференциязынга медеглээн: «Болбаазырангай кижи төрелгетен генерал Франкога килеңнезин!».

Испанияга тайбын нептерээн, мээн чуртум демократияныҢ байдалынга чурттап турары—мээн эң-не изиг күзелим ол деп Анхела Гримау үргүлүлеп чугаалаан. Ам биске таварышкан ындыг кажыыдал өске иелерге, өске кадайларга болгаш өске уругларга таваржырын күзевейн турар мен. Мээн ашаамны өлүргени—бужар-чүдек үүлгедиг болур-дур. ХоойлунуҢ кандыг-даа сагыышкыны чокка ону буруудадып, судтаан болгаш шаажылап өлүрер деп шииткен, чүге дээрге, ол коммунист болгаш испан патриот чораан дээш ынчанган.

ГуманныҢ бүзүрелдиглерни барымдаалааш, мээн ашаамны кажыыдалаа, оон амысын алыр дээш көдүрлүп үнген чазактарныҢ болгаш күрүнелериниҢ баштыннарынга, чүдүлгелиг болгаш политиктиг ажылдакчыларга, бүгү делегейде бүгү-ле эр, хереезен кижилерге сагыш-сеткилиниҢ хынызындан өөрүп четтирип тур мен.

Мадридке болган «суд чорудулгазынга» олурушкан француз, англи болгаш итали юристер парлалга конференциязынга база медеглел кылганнар. Хулиан Гримауну судтаан «судту» халаптыг болгаш хоозун чүүл болган деп, олар айыткан. Ол судтун үезинде шын шиидилге дугайында кандыг-даа билиишкиннерни дорамчылаан.

Коммунистерге удур ужур-дүржок чоруктар

КАРАКАС. (СЭТА). Венесуэланың Коммунистиг партиязының удуртукчулары сенаторлар Хесус Фариануң, Помпейо Маркестин, депутаттар Густаво Мачадонун, Эдуардо Мачадонун, Педро Ортегу Диастың, Гильеро Гарсиз Понсениң, а ол ышкан «чөннерниҢ революстуг шимчээшкини» партияның чингине секретары Доминго Альберто Ранхельдин дээп болбас парламент эргезин Венесуэланың суд органнары казыыр бодап турар. Дээди судта чогуур доктаалды белеткеп турар.

«Чазакка удур ажыл-чорудулгазы» дээш коммунистиг партияның буруудаттырыш турар элээн каш көскү ажылдакчыларын тудуп хоругдаар дугайында айтыышкынны бөлөн берген.

Коммунистерге удур ужур-дүржок чоруктарга Венесуэланың депшилгелиг хөй-ниитизиниҢ талазындан шиитпирлиг удурланып турар.

Федерацияны тургускан дугайында дугуржулганы Сирия бадылаан

КАИР. (СЭТА). МЕН агентилелдиҢ дамчытканы-биле алырга, Сирияның «Револючу командылалының национал чөвүлели» ЕгипеттиҢ, Сирияның, Иракты федералдыг эвилелин тургузар дугайында дугуржулганы бадылаан.

Чүнү ооштап турарларыл?

ТОКИО. СЭТА-ныҢ корр. Ю. ВдовиниҢ дамчыдып турары болза:

Японияның далай өртээлдеринде турып турар, АКШ-тың чедиги флотуҢ корабльдериниҢ соонда, Окинавада америк шериглери дайынчы белен болдурган. Киодо Цусин агентилелдиҢ корреспондентизинин Окинаваның административтиг төвү Наха хоорайдан дыннадып турары-биле алырга, Лаоста дүшкүүрлүг чорук-биле холбаштыр онза белен байдалга турар деп далай чадаг шериниҢ үшкү корпузунга чарлаан, ол корпустуҢ кезээн эрткен чылын Лаос кризизиниҢ үезинде Таиландыже октаан турган. Улуг эрге-дужаалдыг америк шериг кижилер Окинавага үзүктел чок кээп, оон чоруп турарлар. Чүгле сөөлгү ийи хүннериҢ дургузунда безин далай чадаг шериниҢ командылакчызы болгаш АКШ-тың Оожум океанда шериг-агаар күштериниҢ командылакчызы келгилээн.

Колумбияның чаа чазаа

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Колумбияда чаа чазакты тургускан. Оон составынга консервативтиг партиядан—алды министрлер, либералдыг партиядан — алды, армиядан—бир кижи кирген.

Информация агентилелдериниҢ дыннадып турары-биле алырга, мурнунда Колумбияның КНО-га төлээлекчизи турган Фернандо Лондоньо даштыкы херектер министри болган.

АКШАЛЫГ ХАП

Мораль темазындан

Сергей Лукич Домрачев-биле кады оон мурнунда хоорайга каш-даа удаа дежурныйлаан улус бис. Ол дээрге көөргеттинер чаҢ чок, биче сеткилдиг, эптиг-эзлдек эр чүве. Бо удаада база-ла оон-биле дежурныйлаар кылдыр таваржы берип-тир бис. Сергей Лукич милиция шугумунга 23 чылдар дургузунда ажылдап келген. Ынчангаш ону: «көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хөөзэ чок» деп хөөрем чок сөглеп болур. БодунуҢ ажылынга арга-дужаалгазы-даа улуг кижи.

Бисти көрүп кааш старшина Домрачев чазык хүлүмзүрбүшаан, мөге-шыырак холун сунду:

— Улусчу дружинниктер, мендии! База-ла кады дежурныйлаар ышкажыл бис?

Хүн чаа-ла ажытталып турган үүве. Кежээки кыйгагар куу чырык соңга өттүр өрээл иштинче кирип, ында бүгү-ле үүвелерни: стол, сандайларны, саазынны, кижилериҢ арынарын бир дески чырыдып турган.

Дежурныйлаар милиция ажылдакчылары болгаш дружинниктер онаашкан черлериде турганлапкан.

Ол-ла хамык хайгыылчылар-биле харылзажып, оларга команда берип, херек апарган таварылгада оларныҢ келдирген черинче улусту чорудуп турар штаб — хоорайныҢ милиция кылдызиниҢ дежурный өрээли ол. Ол кежээ штабка база-ла Сергей Лукич олуруп турган.

Дайынчы штаб хайныышкынныг ажылда. ХоорайныҢ ол-бо черлеринде баргылаан дежурныйлаар баштайгы медээлер кээп эгелээн. «Шымда, дүрген дыңна!» дээнзиг, өрээл иштинде телефон аппарады кулаты уюкталдыр, үзүктел чок кыңгырткайны бээр.

— Дежурный дыңнап тур! Үү че? Ийет... Ийет... Адыңар кауызы боор? Ындыг-дыр.

Телефонну дыңнавышаан, келдириишкин кылган черниҢ адрезин демдеглел дептеринге бижий шаап каар.

— Дружинниктерден эдертин алгаш, дүрген чорутпааже хоржок! Ында бир опчокпай эзирип алгаш, улуска дыш бербейн турар-дыр. Оон бажын эттендирбес херек...

Карак чивеш дээр аразында машина хирт дээр. Дежурный эрлерде бичиг-даа саадаашкын чок. Дуза дилээн черге дораан-на чеде берген турар. Милиция ажылдакчыларыныҢ болгаш улусчу дружинниктериниҢ күженишкинниг, кызымак ажылы хөйниитинин корум-чурумун хажыдар чоруктарны эвээжедип турар. Корум-чурум хажыткан чоруктарныҢ чаҢгыс-даа таварылгазы эскертинмейн эртпес апарган...

Телефон база катап дагжай бээрге, Сергей Лукич телефон даңзазын алгаш, кулаанга чыпшыр тудупту.

— Дежурный дыңнап тур! Кайыын ирги?—А-а... Эки-дир. Шөлээн болза ол-ла чаагай-дыр. Чаа, буянныг бол!..

Өже берген папиросун катап кыпсып алгаш, демдеглел дептеринге бижилгени кылып каан.

МилицияныҢ дүнеки дежурный өрээли кандыг-ла бир нарын башкарылга пунктузу ышкаш кылдыр сагындырар. Нарын аппараттың кайы-бир черинде бичин-ле хажыдыышкын болу бээрге, оон «организми» башкарылга пунктузунче дамчыдыптар. Башкарылга пунктузундан салып чоруткан медээ ол хажыдыышкынны эде тыртып каар. Оон база катапла шуудап, ыржым апаар.

Бичин чайланы бээр аразында, Сергей Лукич демдеглел дептерин хажыызынче салып кааш, эрткен неделяда болгулаан таварылгаларны чугаалады оҢ.

„Хамааты Сарыг-оол дээрзи кежээ орайтай бергенде ажылын дооскаш, бажыңынче ээп кел чораан. Асфальтылап каан кудумчуга бир-ле чүве оон будунуҢ бажыңга ылдыртынгаш, элээн ырады чаштай берген. Черде чуглуп чораан үвени көргеш: «Даш боор бе? Чоп дааш чок чүвел?» деп бодаан. Оон бир буду-биле демги чүвениҢ кырын орта базыптарга, чымчаш дээн. Ам-на чиктигзингеш, черде чыткан чүвени холуига тудуп алган. Акша хавы! Иштинде чаа саазын акшалар шалырткайнып, көпеектер кыңгырткайнып турар болган. Ишкири кончуг, дартайтыр дыгып каан.

— Хөөкүй амытанны!—деп, демги эр часкаан чугаалганган. — Кармаңнадан ушта тыртып каапканы ол ирги бе?

Долгандыр көргүлээн. Кижи-даа чок. Элээн ыракта бир кудумчу белдиринде эрткен-дүшкен улустарныҢ даванының даажы, чугаалашкан үүү дыңналган.

«Ам-даа эскербээн чадавас болгаян бо—деп боданган.—Мен дег база-ла мындыг ажыл кижизи бооп чадавас. Оон ажылдап алган байгы шалыны-даа бо боорун канчап билир? Хөй ажы-төлдүг кижи бооп магат чок». Ынчаар бодап кээрге, Сарыг-оолдуҢ сеткили саргып, «бо акшалыг хапты эзэзинге канчап-ла тыпсырыл?» деп бодал бажыныҢ иштинге кире хонуп келген. Ол үр-даа боданмайн, милиция черинче базыпкан. Ак-сеткилдиг кижи черге чыткан акшалыг хапты шагдаа черинге дужаап берген.

База бир факт. Александра Сергеевна Тюмкина хүндүс кудмчулап чоруп олурган. Хүн удур көөрге, тас орукта бир-ле чүве кылаңайнып чыткан. Сезингеш чеде бээрге, «Колос» деп маркалыг, хол шагы болган. Шакты албайн: «Үрелген, уруглар ойнап чораан каапкан шак боор бе?» деп бодааш, элээн көрүп турарга, шактың сан айтыр согунчугажы секунданы санап, үзүктел чок долганып турган. Өске кижилерниҢ күш-ажылын үнелеп билир, угаан-сарыылдыг ол кижи биезги шакты олча бодап, эт кылырын-даа сагынмаан. Ук шак шагдаа черинге дужааттынган.

Коммунизм тургузукчузунуҢ бедик моральдыг мөзү-шынарын херечилеп турар шак бо чергелиг шынчы, ак-сеткилдиг, кижизиг чоруктарныҢ фактыларын хөйну көргүзүп болур — деп, Сергей Лукич түнеп чугаалады.— Ол чаа чүүлдүн өзүмү-дүр. Кижи бүрүзү шак ындыг болур ужурлуг. Ону чедип алыр дээш, улуг ажылды чорудар херек. Бо талазы-биле милиция ажылдакчылары, улусчу дружинниктер улуг ажылдарны чорудуп турар. Ынчалзажок эргиниҢ артыышкынарныҢ илерээшкиннери ам-даа таваржып тургулаар.

Анаа бадыткал кылдыр Сергей Лукич элээн каш чижектерни базала чугаалады.

— Бо олурар оолчугашты көрүнер даан. Чүге мында чедип келген кижи деп бодаар силер? Моон адазынын келирин бүдүн чартык шак манап тур бис.

Булунда узун сандай кырында олурган, дозураш кара карактарлыг оолчугаш, арай-ла эгенген хевирлиг, бөргүн ууштан, шалада довуракты идкинин бажынче көрүп олур.

— Магазинге кире бергеш, ийи хааржак конфетаны улуг хойнуга супкан ышкажыл. Акшазы бар, ол хирезинде өртээн төлеваэн-дир. Азы уттуптуҢ бе, Вова?

— Чок...

— Өжегээр алган ышкажыл сен?

— Билбедим... Демги ол... өртээн...

— Кажарлап шыдавас сен, билдин бе!

Конфета «часкапкан» чүү кижиниҢ оглул ол? Ол болза Кызылдың нефть базазында трактористеп ажылдап турар Василий Матвеевич ЗверевтиҢ оглу-дур. Вова Зверев—Кызылдың № 11 школазының өреникчизи. Василий МатвеевичиниҢ кадайы ажылдавайн турар, өг-бүлезинде дөрт уругларлыг. Зверевтер боттарының ажы-төлүн кижизидеринге шоолуг кичээнгей салбайн турар. Оон уламындан 15 харлыг Вова 5-кн класска ийи чыл улаштыр олуруп келген. Ам харын-даа школаже баарындан янзы-бүрү сылдаг-биле ойталап, азы кичээлге барганда ёзу барымдаалап, шак эрттирип турар. Өг-бүледе багай кижизидилгениҢ уламындан Вова бичиизинден эгелеп оорлап, карак ажыттаар чорукче киргени ол-дур. Бо талазы-биле № 11 школаныҢ башкылар коллективин болгаш төрелдер комитедин база-ла чемелээр херек. Ол школада өөредилге-кижизидилгелиг ажыл кошкак дээрзин бо факт херечилеп турар-дыр.

Аар-саар чүвелерни оорлаарын, карак ажыттаарын улуг кижилер кыла бээрге, оон чүдек-бужар, бергисикчиг чүве кайда боор! Ындыг кижилериҢ ам-даа таваржып турары хараадаҢчыг.

Юрий Петрович Иванов дээрзи сантехмонтажта сантехник болуп ажылдап турар. Ап турар шалыныдаа хоомай эвес. А ол хирезинде Иванов «часкаптарынга» чаҢчыга берген. Садыгжы чок магазинге кире бергеш, беш боодал папиросту иштин хойнунче дыгып алган. Кускужеге эът сыырып алган эзир ышкаш, ишти шөртее берген турган эрни улус көргеш, кайгай берген. Хөй папирос «чемиеп» алган ол мезил база-ла милиция ажылдакчыларына таваржы берген.

А бо таварылга оон-даа ыядынчыг. Раиса Васильевна Бузырева кайда-даа ажылдавайн, өг-бүле ээзи болуп, тамчыктыг олуруп турар. Ол кандыг-даа ажылды кылып болур кадык, шыырак. Ынчалза-даа Бузырева ажыл кылырындан чалгаараар. А кажан садыг черинге кире бергенде оон караа чүгүртүленнеп, чилбизи хайнып эгелээр. Арай озалааш черге чыткан чүвени оон караа чаҢдыр көрбес. Раиса Васильевна садыга кире бергеш, 300 грамм колбасаны чеҢнепкен. Арын-нүүрүн дайнам, колбасага садыпканы ол ышкажыл.

Телефонну кыңгыраан даажы өрээл иштинин ыржымын үрепти. Телефон даңзазын салып кааш, Сергей Лукич чугаалады:

— Ам бистер хаптаалынар. Мынаар бир черде корум-чурум хажыдып турар кижилер бар-дыр.

Караңгыны карааныҢ оду-биле кезе чырытпышаан, машина хиртледип олур. Хөй-ниитиниҢ корум-чурумунуҢ камгалакчылары амыр-дыжын-даа бодавайн, дүнүҢ карангызы-даа дивейн ажылдап турарлар. Н. С. ХрущевтуҢ мынча дээн сөстери ынчан сагышка кирип келир. «БистиҢ милициявыста шынаала маадырлыг кижилер хөй, бистиҢ улусчу милициявыс улуг, херектиг болгаш кончуг берге ажылды күүседип турар».

А. КУЛАРОВ,
А. СОДУНАМ.

«ҮШКҮ ТАЙМ» КИНО

Чүгле бодунуҢ чуртунга эвес, а ЕвропаныҢ хөй-хөй чурттарынга спортчу ат-алдары алгаан—Киевтин «Динамо» командазыныҢ футболистериниҢ калчаалыг дайзынныҢ кыжаныынга кызаттырып турары экранга көстүп келир. ОларныҢ артында — немец солдаттар. Дерзин дайзын автомадынын мажызын кажандаа болза чаза тудуп, кем-буруу чок совет спортсменнерни карак чивеш аразында кыра тудуп каарынга белен — чүгле дужаал манап турган. Ада-чурттуҢ Улуг дайзынынын кадыг-берге чылдарында болган болуушкунга үндезилеттинип тургустунган «Үшкү тайм» деп кинофильм ынчаар эгелээр.

ФильмниҢ маадырлары — КиевтиҢ «Динамо» командазыныҢ футболистери 1942 чылдың берге үезинде дайзынныҢ бүзээлээшкининге кирип туттургаш, концлагерьге хоругдаттырыптарлар.

СпорттуҢ кандыг-даа хевиринге маргылдаага совет спортсмен шынчы, ёзулуг ак-сеткилдиг ойнаар дээрзи билдингир болгай. Бо фильмде көргүскен болуушкун, спортчу демисел оон сыр өске байдалда эртип турар. КонцлагерьниҢ гитлержи режиминге, эттеп-согуушкунга, шыдажыр аргажок кадыг кара ажылга сывыртадып, хилинчектеттирген совет спортсменнер спорт төөгүзүнге болуп көрбээн маадырлыг чорукту кылырлар. Джинге чедир чепсегленген дайзын-биле чүгле ок-боолуг эвес, а харын аная-ла бир бөдүүн бутбөмбүү-биле-даа демисежип болурун олар шиитпирлии-биле көргүскеннер.

Немец командылал бодунга мындыг сорулганы салып алган турган: бүгү-ле арганы ажыглап турган, концлагерьде хоругдаттырган совет спортсменнер-биле боттарынын эң шилиндек дээн бут-бөмбүкчүлерин ужураштырар. Ынчан немецтер чүгле дайын шөлүнге эвес, харын спортчу демиселге артык күштүүн көргүзерин пропагандаалаар бодааннар.

БистиҢ оолдарывыска удур немецтер боттарының эң-не шилиттинген «Легион Кондор» деп командазын ужураштырар деп шиитпирлээн. Олар эки байдалга чурттап, шыдаар-ла шаа-биле чемненип, каяа-даа барганда, кара-туразы-биле аажылап турганнар. Олар совет хамаатыларын дорамчылап, азып, боолаарындан-даа чалданмайн турганнар.

Шак мындыг дайзын-биле спортчу күжүн шенежир деп «Динамонун» футболистерин фашистер албадапкан. Динамочулар эң-не берге күш-ажылды күүседип, кижи бүрүзү таныттынар аргажок арып, баксыраан турган.

Совет спортсменнер дорамчылалдыг ужуражылгадан ойталаар деп бодааннар. Төрээн чуртунуҢ бүгү чону немец-фашистиг эжелекчилерге удур эрес-дидим тулчуп, оларга өлүмнүг ойтур шавыышкынны берип турда, олар, туттуруп хоругдаттырган совет футболистер, көөр хөөну чок дайзын-биле ойнаарын күзевейн турганнар. Ынчалза-даа команданыҢ капитаны Соколовский ынчан тургустунуп келген байдалды эш-өөрүнге тайылбырлап, кижи бүрүзү бодунуҢ хүлээлгезин күүседип шыдаар дээрзин бүзүреткен. Бир эвес бистиҢ футболистеривис немецтериниҢ ады алгаан, сураглыг командазын тиилеп аптар болза, фашистер команданыҢ бүгү киржикчилерин адып кааптар дээрзи билдингир турган.

«ӨлүмнүҢ маргылдаазы» деп адаан шак бо ужуражыышкынны фильмде кайгамчык бедик мергежил-биле тода көргүскен.

Немец солдаттарныҢ черликсиг алгы-кышкызынга уеттурген фашист футболистер баштайгы таймда инициативаны ап, мурнунга чоруп турган. УжуражылганыҢ шииткекчизи база немец турда, олар совет футболистерге удур канчаар-даа аажылаар эргелиг турганнар. Кажан бистиҢ футболистеривис харыы атаканы кылып, тиилегени чаалап эгелээнде, бүгү Германияга мактаттырган командазы өөнүн оскунуп, спортчу чурумга хоругдаттырган эң-не нарын аргаларны ажыглаан. Төрээн чуртунга берлинген маадыр патриоттар — совет футболистериҢ күзел-соруун, чайгылыш чок маадыр туружун ол аажылаларга сып шыдаваан. ДайзынныҢ хаалгазынче киир тепкен бөмбүк бүрүзү-ле артиллерия огу-биле дөмей турган. Ындыг өлүмнүг согугну фашистер олардан манаваан.

«Тиилээр болзуңарза, шииткел — адып өлүрер бис»... Немец фашистер боттарынын ол кыжаныышкынын ыяавыла күүседир дээрзин билип турза-даа, совет футболистер боттарынын шиитпирлеринге шынчы болуп артканнар.

Бо фильмин «Мосфильм» киностудиязының коллективи бүдүрүп үндүрген. Сценарийи А. Борщаговский, оператору С. Зайцев, тургузукчу-режиссеру — Е. Корелов. МаргылдааныҢ чогум үезин тыртып, спортчу хевирлерни күүседирингe сураглыг совет футболист, олимпий оюнларының чемпиону М. Огоньков киришкен.

Д. БААЗАН.

ХЛЕБ, БУЛКА...

«Улуг-Хая» совхозтуҢ Арыг-Бажы салбырының сууру 1300 ажыг чурттакчылыг. Ону долгандыр фермаларда дыка хөй малчыннар база чурттап турар.

Мурнунда суурнуҢ чурттакчыларын хлеб-биле автолавка эки хандырып турган. Ынчаарга районнуҢ хуучулар төлээлекчилериниҢ чоокта чаа болуп эрткен хуралынын шиитпири ёзугаар Улуг-Хая рабкоопту Улуг-Хем райпозунга каттыштырганынын сөөлүнде автолавкавыс доктаамал келбестээн. ЧурттакчыларныҢ хлеви 1, 2 хонукта үстүп турар таварылгалар хөй, оон-биле кады хлебтиҢ шынары база кудулаан.

СовхозтуҢ база бир улуг салбырында ажылчыннарының болгаш малчыннарныҢ хандырылгазында бо четпести дирекция чери, ажылчыннар комитеди эскербейн турар.

Арыг-Бажы суурнуҢ ажылчы чоннарын эки шынарлыг хлеб, булка кылыглары-биле хандырарын өкижидер дугайында айтырыгны эң дүрген шиитпирлээри Улуг-Хем райпозунуҢ баштаар черинден негеттинип турар.

Т. ХОВАЛЫГ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага көжүп турар булуттарлыг, хар-чаъс шоолуг чагбас хүн болур. Хат өй-тавында. АгаарныҢ температуразы: даглыг черлерге—0—5, оон өскезинге—7—12, а Кызылга 7—9 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

АПРЕЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кызыгаар үрекчизи» 10, 12, «Үшкү тайм» (дедгем экранныг) 2, 4, 6, 8, «Ыр—амыдыралче», «Үшкү тайм» 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Рыжик», «Быжыг бодалды ажып эртип турда» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Амылыг үнген салгал» 11.15, 1.15, 3.15, «Суг дажыыры» 5.15, 7.15, «Аар когарал буруудадып тур», «Суг дажыыры» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Цирк» 2.30, 4.30, 6.30, «Морлап көрүнер Ю. Гагарин», «Дмитрий Фурманов», «Цирк» 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуҢ 24-63, редакторнуҢ оралакчызынын 35-24, пропаганда киллизинин 23—54, харыысалгалыг секретарынын 23-35, өдээ ажыл-агый киллизинин 25-38, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, иштики информация киллизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниҢ 21-27, үлетүр болгаш транспорт база культура амыдырал киллистериниҢ 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларныҢ 21-47, харыысалгалыг дежурныйнын 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00161. Чагыг № 130. Культура министерствозунуҢ типографиязы